

Hovedoppgave for cand polit-graden

Borgerlønn

Sven Stokkeland

03.05.2002

**Økonomisk institutt
Universitetet i Oslo**

Forord

Denne hovedoppgaven omhandler borgerlønn, og er skrevet som en del av min utdanning ved Økonomisk institutt, Universitetet i Oslo.

Jeg vil gjerne få takke de personer som har bidratt til denne oppgaven. Først og fremst gjelder dette professor Steinar Strøm, som har bidratt med ypperlig veiledning. Videre vil jeg rette en stor takk til Jan Erling Sæbø Helgesen for hans faglige og fremstillingsmessige korrigeringer.

Takk også til Knut Haugan og Erlend Lønnum, som har bidratt med kompetanse på henholdsvis figurtegning og språkføring. Sistnevntes kompetanse innser jeg i ettertid at jeg har benyttet for lite. Skulle det være gjenstående mangler eller uklarheter, må disse selvfølgelig tilskrives undertegnede.

Oslo, 03.05.2002

Sven Stokkeland

Sammendrag

Denne oppgaven er et forsøk på å presentere og belyse tanken om en borgerlønn som alternativ til eksisterende velferdsordninger. Mange oppfatter det moderne velferdssystemet som lite tilfredsstillende, særlig når det gjelder dets evne til å effektivt redusere arbeidsledighet, fordele midler og muligheter samt skape insentiver for fattige til å hjelpe seg selv ut av sin situasjon. I mangel på empiri, må dette nødvendigvis måtte bli en teoretisk oppgave. Hensikten er å vise hva borgerlønn er, hvorfor systemet i økende grad vekker interesse og i tillegg fremlegge og diskutere de viktigste innvendingene mot forslaget.

Borgerlønn kan defineres som *en inntekt som gis ubetinget til alle på individuell basis, uten behovsprøving eller krav om å arbeide*. I de fleste variantene som er presentert, kombineres borgerlønnen med en flat skatt på all inntekt utover borgerlønnen, samt en avskaffelse av minstelønnsordningene. Det enkleste overføringssystemet mulig, kombineres altså med den enkleste inntektsskatten mulig. I tillegg er det i denne oppgaven tatt utgangspunkt i at borgerlønnen utbetales kontant på regulær basis, og at den er over eksistensminimum

Ideen om en garantert, universell minsteinntekt har røtter flere hundre år tilbake. Samtidig er den stadig mer aktuell, med et voksende antall tilhengere i Europa. Fra nyere tid forbindes forslaget ofte med negativ inntektsskatt (NIT), et alternativ utviklet av Milton Freedman (og senere James Tobin) på 60-tallet. NIT er et system hvor man gir tilskudd til dem med inntekt under en politisk definert grense og skattlegger dem med inntekt over denne grensen. Systemet krever derfor en universell behovsprøving, men kan gi samme fordeling etter skatt som en borgerlønn.

Borgerlønn er altså kjennetegnet ved at den er til alle, på individnivå, utbetalt kontant og regelmessig og uten behovsprøving eller krav om å arbeide. Disse forskjellige elementene har både prinsipielle og praktiske implikasjoner, for eksempel vil nivået på borgerlønnen kunne settes høyere hvis den differensieres

etter størrelse på husholdningene. Videre blir det antatt at en borgerlønn vil kreve en noe høyere skattlegging av inntekt enn i dag, men det empiriske materialet er såpass tvetydig at man ikke kan konkludere om hvorvidt dette medfører et uunngåelig effektivitetstap.

I utgangspunktet kan ikke borgerlønn settes i noen ideologisk bås. Det må imidlertid presiseres at mange av tilnærmingene til systemet er preget av aktørenes politiske orientering. Dette medfører at deltagerne i debatten ofte bruker argumenter som er motstridende, selv om de argumenterer for det samme.

De konservative vektlegger ofte at en borgerlønn vil fjerne eller redusere rigiditetene i arbeidsmarkedet, og derigjennom gjøre dette mer effektivt. I tillegg vil man kunne redusere størrelsen på offentlig sektor. En mer liberal-egalitær orientering, vil ofte medføre et fokus på de såkalte fattigdoms- og ledighetsfellene, sysselsettingsmulighetene som skapes for dem med lav inntjeningsevne samt at man generelt vil få en maktforskyvning fra arbeidsgivere til arbeidstagere. Videre kan en borgerlønn ha en økologisk og en feministisk dimensjon, henholdsvis at man kan løfte de fattigste uten å ha hovedfokus på økonomisk vekst, og at man kan få en større grad av frihet og autonomi for kvinner. Reformen vil også kunne gjøre samfunnet nøytralt i forhold til individenes muligheter for å tilfredsstille sine preferanser. Dette skyldes at man unngår en såkalt *Crazy-bias*.

Den rettferdighetsteoretiske siden av en borgerlønn, er først og fremst sentrert rundt arbeidet til den belgiske filosofen og økonomen Philippe van Parijs. I boken *Real Freedom for All* fra 1995, inkluderer han borgerlønn som del av en helhetlig ideologi om hva som er et rettferdig samfunn. Denne ideologien kaller han for *realliberalisme*. Han introduserer også tanken om jobber som et aktiva i begrenset tilbud, og den påfølgende implikasjonen at såkalte "employment rents" legitimerer en ubetinget inntekt finansiert ved skatt på arbeid.

De to viktigste innsigelsene mot borgerlønn, er det som kan kalles for umulighetsteoremet og parasittinnvendingen. Førstnevnte gjelder synet på at en borgerlønn enten vil være for lav til å være sosialt akseptabel, eller for høy til at økonomien kan bære den. Dette skyldes at man forsøker å gjøre to ting på en gang; på den ene siden å gi en ytelse som er romslig nok til å hjelpe dem som i

utgangspunktet trenger den, på den andre siden at ytelsen ikke må være så høy at den undergraverer arbeidstilbudet. Settes borgerlønnen for høyt, kan man risikere å havne i en negativ BNP-spiral. Umulighetsteoremets relevans avhenger i stor grad av hvilke antagelser man gjør seg om elastisitetene i tilbudet av arbeid.

Parasittinnvendingen er en kritikk av at man ikke stiller noen krav til mottagerne av borgerlønnen, og dermed at samfunnet avviker fra bruken av gjensidighetsprinsippet. Dette er et prinsipp om at alle som nyter fruktene av sosialt samarbeid (som f.eks. arbeid), har en tilsvarende plikt til å gjøre et produktivt bidrag tilbake. Noe annet vil være utbytting av den produktive, skattebetalende delen av befolkningen. Tilhengerne av borgerlønn svarer mot parasittinnvendingen ved å peke på *arv-argumentet*, *employment rents*, det *pragmatiske* synet at parasittene ikke blir så mange samt at systemet har *gjensidighetsvennlige effekter* som oppveier de negative virkningene.

Det synes å være liten tvil om at en borgerlønn kan forventes å ha såpass mange positive effekter at ideen er verdt å studere nærmere. Det er imidlertid mange ukjente faktorer som vil innvirke på hvordan resultatet blir, særlig virkninger knyttet til arbeidstilbudet. Innvendingene mot reformen er derfor tilstrekkelig alvorlige til at man kan hevde at bevisbyrden bør plasseres hos tilhengerne.

Innhold

SAMMENDRAG.....	II
1. INNLEDNING: BEGREPER, AKTUALITET OG HISTORIKK.....	1
1.1 DEFINISJON OG BEGREPSAVKLARING	1
1.1.1 <i>Borgerlønn</i>	1
1.1.2 <i>Negativ inntektsskatt</i>	2
1.2 AKTUALITET	2
1.3 HISTORIKK	3
2. HVA ER BORGERLØNN?	6
2.1 DE ENKELTE ELEMENTENE	6
2.1.1 <i>Til alle</i>	6
2.1.2 <i>På individnivå</i>	7
2.1.3 <i>Uten behovsprøving</i>	9
2.1.4 <i>Uten krav om å arbeide</i>	10
2.1.5 <i>Utbetalt kontant og regelmessig</i>	11
2.2 FINANSIERING, EFFEKTIVITET OG TILBUD AV ARBEID.....	13
2.2.1 <i>Finansiering</i>	13
2.2.2 <i>Effektivitet og tilbud av arbeid</i>	16
2.3 NEGATIV INNTEKTSSKATT OG BORGERLØNN	19
2.3.1 <i>Negativ inntektsskatt (NIT)</i>	19
2.3.2 <i>Borgerlønn versus negativ inntektsskatt</i>	20
3. HVORFOR BORGERLØNN?.....	23
3.1 IDEOLOGI OG MIDDELBANEEFFEKTEN	23
3.2 KONSERVATIVES ARGUMENTER FOR BORGERLØNN.....	25
3.3 LIBERAL-EGALITÆRES ARGUMENTER FOR BORGERLØNN	26
3.4 ØKOLOGI OG BORGERLØNN	30
3.5 BORGERLØNN OG FEMINISME	33
3.6 ANDRE SIDER AV BORGERLØNN.....	35
3.6.1 <i>Nøytralitet</i>	35
3.6.2 <i>Forenklingselementet</i>	37
3.6.3 <i>Etterutdanning og avkriminalisering av svart arbeid</i>	38
4. BORGERLØNN OG REALLIBERALISME.....	40

4.1 REALLIBERALISME	40
4.2 JOBBER SOM AKTIVA	44
5. INNVENDINGENE.....	48
5.1 PARASITTINNVENDINGEN	48
5.1.1 Gjensidighetsprinsippet.....	50
5.1.2 Arv-argumentet	51
5.1.3 Employment rents.....	51
5.1.4 Pragmatikernes motsvar	52
5.1.5 Borgerlønn som instrument for gjensidighet.....	53
5.2 UMULIGHETSTEOREMET	54
5.3 ANDRE INNVENDINGER.....	57
5.3.1 Fleksibelt arbeidsmarked som problem	57
5.3.2 Migrasjon.....	57
5.3.3 Politisk umulig	58
6. AVSLUTNING OG KONKLUSJON	59

Tabell- og figuroversikt:

TABELL 2.1 ARBEIDSINNTEKT, BORGERLØNN OG DISPONIBEL INNTEKT	14
FIGUR 2.1 BORGERLØNN MED FLAT SKATT	14
FIGUR 2.2 NEGATIV INNTEKTSSKATT (NIT)	19
FIGUR 3.1 BORGERLØNN MED FLAT SKATT	27
FIGUR 3.2 GARANTERT MINSTEINNTEKT (G) MED FELLE	28
FIGUR 3.3 BORGERLØNN OG AVTAGENDE VEKST	32
FIGUR 3.4 NØYTRALITET MELLOM CRAZY, LAZY OG HAZY	36
FIGUR 3.5 TVUNGET TIL Å VÆRE CRAZY	36
FIGUR 4.1 MAKSIMERING AV BORGERLØNNEN	43

1. Innledning: Begreper, aktualitet og historikk

1.1 Definisjon og begrepsavklaring

1.1.1 *Borgerlønn*

Organisasjonen *Basic Income European Network* definerer borgerlønn (basic income) som *en inntekt som gis ubetinget til alle på individuell basis, uten behovsprøving eller krav om å arbeide* (Basicincome, 2002, min oversettelse). I de fleste variantene som er presentert, kombineres borgerlønnen med en flat skatt på all inntekt utover borgerlønnen, samt en avskaffelse av minstelønnsordningene. Borgerlønnen skal i prinsippet erstatte alle andre sosiale ytelser, og dermed integrere skatt og velferd i ett system. Den enkleste inntektsskatten kombineres altså med det enkleste overføringssystemet mulig. Forkjemperne for en slik reform hevder den vil løse (lette) fattigdomsproblemet, øke individuell frihet og minske ulikhetene, samtidig som effektivitetsmekanismene i markedsøkonomien bevares.

I litteraturen er det mange begreper som beskriver den samme (eller lignende) ideen, for eksempel garantert minsteinntekt, borgertrygd, demogrant, universell basisinntekt, garantert basisinntekt, sosial dividende, samfunnslønn og territorial dividende. Jeg velger imidlertid å bruke begrepet borgerlønn, siden dette er den mest brukte og kjente beskrivelsen av idéen i Norge. I tillegg til å ha blitt foreslått under en rekke forskjellige navn, opptrer borgerlønn også som en samlebetegnelse på systemer som er forholdsvis forskjellige. Det er variasjoner i nivået på borgerlønnen, hvem som skal være mottagere, hvor lenge man kan motta den, hvilke vilkår som skal knyttes til den, hvor ofte den skal utbetales, hvilke velferdsordninger man skal beholde ved siden av og så videre. Jeg vil komme tilbake til disse designmessige spørsmålene i kapittel to, men den borgerlønnen jeg drøfter i denne oppgaven vil, i tillegg til ovennevnte definisjon, være karakterisert ved følgende (der annet ikke er angitt) :

- over eksistensminimum,
- utbetalt kontant på regulær basis.

1.1.2 *Negativ inntektsskatt*

Negativ inntektsskatt (NIT) er en variant av borgerlønn som har vært diskutert siden Milton Friedmans *Capitalism and Freedom* fra 1962. Jeg vil gi en mer detaljert drøfting av NIT versus borgerlønn i kapittel 2, men vil bare kort nevne at NIT er et system hvor man gir tilskudd til dem med inntekt under en politisk definert grense og skatlegger dem med inntekt over denne grensen. Systemet krever derfor en universell behovsprøving, men kan gi samme fordeling etter skatt som en borgerlønn.

1.2 Aktualitet

Det kan synes som om det er et voksende antall tilhengere av borgerlønn i Europa. Det produseres en stor mengde litteratur om emnet, og flere og flere samfunnsforskere erklærer sin støtte. I en del land er det i tillegg fremstående politikere som begynner å vise interesse for disse ideene. Den kanskje største drivkraften i debatten er Basic Income European Network (BIEN), som er et nettverk av akademikere og politikere som arbeider for å skape debatt om, og tilslutning til, en implementering av borgerlønn. BIEN har eksistert siden midten av åttitallet, og avholder internasjonale konferanser regelmessig. I tillegg finnes nasjonale nettverk som United States Basic Income Guarantee Network (USBIG), Citizens' Income Study Centre i Storbritannia og Folkrörelsen för Medborgarlön i Sverige. I Norge knyttes begrepet borgerlønn først og fremst til partiet Venstre, selv om den varianten partiet har programfestet ikke er så universell som den jeg vil drøfte i denne oppgaven. Høsten 2001 sto følgende på Venstres hjemmesider: *Venstres langsiktige visjon er en borgerlønn på 100 000 kroner til alle borgere over 18 år som ikke er i arbeid* (Venstre, 2001). Partiets mål kan derfor snarere sies å være en forenkling av det eksisterende systemet og en effektivisering av offentlig sektor, enn en inntekt som gis ubetinget til alle på individuell basis, uten behovsprøving eller krav om å arbeide, som var min definisjon. Borgerlønn utredes nå i Sosialdepartementet, antagelig etter initiativ fra regjeringspartiet Venstre (ibid.).

Av enkeltpersoner støttes borgerlønn av flere nobelprisvinnerne i økonomi, blant annet James Tobin og Herbert Simon, samt avdøde Jan Tinbergen (som fikk prisen sammen med Ragnar Frisch) og James Meade (HISTORICALNOTES, 2002).

1.3 Historikk

Tanken om en garantert minimumsinntekt for alle strekker seg flere hundre år tilbake i tid, og selv om motivasjonen var en annen enn i dag, kan ideen spores helt tilbake til det sekstende århundre.

I 1526 presenterte Juan Luis Vives (1492-1540) et detaljert forslag til et program som ligner på det vi i dag kaller borgerlønn (ibid.). Selv om begrunnelsen for minsteinntekten var knyttet til effektivisering av en moralsk påkrevet veldedighet, foreslår Vives en garantert inntekt for alle, ikke bare til *the deserving poor* (ibid.). Varianten hans er imidlertid knyttet til en villighet til å arbeide, og selv om han hevder at de trengende må hjelpes *before need induces some mad or wicked action, before the needy's face blushes from shame...* (ibid.), avviser han samtidig at det ville være bedre hvis *the gift were made before the need arose* (ibid.), slik en borgerlønn vil innebære. Opplegget hans kan derfor sies å ligne vel så mye på det velferdssystemet vi har i dag som på en borgerlønn, men samtidig har han tanker omkring minstegarantier og rettmessig fordeling av jordens ressurser som kommer igjen hos forsvarere av borgerlønn mange hundre år senere.

En annen som tidlig argumenterte for en universell basisinntekt var Condorcet, som i 1776 hevdet følgende:

That all members of society should have an assured subsistence each season, each year, and wherever they live...is the general interest of every nation (Rothschild, 2001, s. 43).

Også John Stuart Mill uttrykker sympatier i denne retning. I en (feilaktig) tolkning av fourierismen fra 1849, uttaler han følgende:

The most skilfully combined, and with the greatest foresight of objections, of all the forms of Socialism, is that commonly known as Fourierism. This System does not contemplate the abolition of private property, nor even of inheritance; on the contrary, it avowedly takes into consideration, as elements in the distribution of the produce, capital as well as labour. [...] In the distribution, a certain minimum is first assigned for the subsistence of every member of the community, whether capable or not of labour. The remainder of the produce is shared in certain proportions, to be determined beforehand, among the three elements, Labour, Capital, and Talent (HISTORICALNOTES, 2002).

Og om laissez-faire:

Det er *highly desirable, that the certainty of subsistence should be held out by law to the destitute able-bodied* (Rothschild, 2001, s. 43).

Selv om alle de ovennevnte kan tolkes dithen at de støttet ideen om en garantert minsteinntekt for alle, regnes Thomas Paine av mange som den første som utvetydig lanserte ideen om en ubetinget inntekt med grunnlag i rettferdighetshensyn. I 1796 foreslo han at man skulle utbetale en ubetinget inntekt til alle som kompensasjon for tap av arv ved en vilkårlig fordeling av ressurser som initialt tilhører alle innbyggerne:

there shall be paid to every person, when arrived at the age of twenty-one years, the sum of fifteen pounds sterling, as a compensation, in part, for the loss of his or her natural inheritance (Van Parijs, 1995, s. 45). Det eneste som i prinsippet skiller Paines variant fra en borgerlønn, er at han ville utbetale hele beløpet i én omgang.

Fra Paine og til første verdenskrig er det få spor etter noe som ligner på en borgerlønn, med sosialisten Edward Bellamy som et unntak. I 1888 utga han en futuristisk utopi hvor han, i tillegg til å forutse kjøpesentre og kredittkort, beskriver et system hvor alle har en årlig inntekt kreditert sin konto (Fitzpatrick, 1999, s. 41).

I mellomkrigstiden var det flere forslag som vakte en viss oppsikt og diskusjon, blant annet Dennis Milners State Bonus Scheme som ble diskutert på britiske Labours årskonferanse i 1921, samt C.H. Coles Social Credit (ibid.). Begge disse velferdsprogrammene har sterke islett av borgerlønnselementer, men selv om Coles Social Credit skal ha blitt applaudert av Keynes, kom det ikke noe konkret ut av noen av dem. James Meades interesse for temaet skal imidlertid ha blitt vekket på denne tiden (ibid.).

Etterkrigstidens fokus på borgerlønn startet i 1943, med Juliet Rhys Williams fra det Det Liberale Parti (senere Liberaldemokratene) i Storbritannia (Øyen, 1981, s.21). Williams foreslo en sosial dividende som alternativ til Beveridge-planen, og hennes ideer inspirerte Milton Friedman som i 1962 presenterte sitt opplegg for en negativ inntektsskatt (Fitzpatrick, 1999, s.42). Noen år senere fremla James Tobin sitt forslag til en *demogrant*, som han hevder han gjorde uten kjennskap til Friedmans forslag fra 1962 (HISTORICALNOTES, 2002). En demogrant er i prinsippet det samme som en borgerlønn.

Tobin var økonomisk rådgiver for presidentkandidat George McGovern, som tapte for Nixon i 1972 med et forslag om en demogrant i sitt politiske program (ibid.).

På 1980-og 1990-tallet har oppmerksomheten omkring borgerlønn vært sterkest i Irland, Nederland, Brasil og Canada, hvor temaet har vært diskutert på regjeringsnivå (Fitzpatrick, 1999, s. 10). I tillegg har man oljefondet i Alaska, som deler ut et årlig utbytte til sine innbyggere. Alaska-systemet er antagelig det nærmeste man kommer en borgerlønn i verden i dag.

2. Hva er borgerlønn?

Jeg vil i dette kapitlet gjøre mer detaljert rede for hva borgerlønn er, hvilke elementer som inngår, og hva som skiller borgerlønn fra det velferdssystemet vi har i dag. Selv om drøftingen kommer i kapittel 3, vil noen av argumentene for og i mot borgerlønn bli indikert i denne delen.

2.1 De enkelte elementene

Som tidligere nevnt er borgerlønn kjennetegnet ved at den er :

1. Til alle, på individnivå
2. Uten behovsprøving eller krav om å arbeide
3. Utbetalt kontant på regulær basis

2.1.1 *Til alle*

Tolker man begrepet borgerlønn bokstavelig, skulle det implisere at et statsborgerskap er vilkåret for å være mottager. Her er det imidlertid flere varianter som er mulige, og en avgrensning til norske statsborgere trenger ikke nødvendigvis være den eneste løsningen. Borgerlønnen kan også tenkes gitt til alle fastboende som har bodd i Norge et visst antall år, og som står overfor de plikter og rettigheter som et statsborgerskap medfører, eller for eksempel til alle som er skattepliktige til Norge.

En avgrensning til statsborgerskap kan for eksempel medføre at mange prøver å skaffe seg arbeid i utlandet, betale en lavere inntektsskatt der og samtidig heve borgerlønn i Norge.

Også i forhold til barn og pensjonister kan man tenke seg forskjellige systemer. Når det gjelder barn, varierer forslagene i litteraturen fra dem som vil gi full borgerlønn til alle fra første leveår og til dem som vil ha et uavhengig barnetrykksystem ved siden av (Van Parijs, 2000, s. 5). Pensjonssystemet vil også måtte drøftes ved en implementering av borgerlønn, men jeg kan ikke se at det nødvendigvis må gjøres de store endringene. Felles for

spørsmålene omkring borgerbegrepet, barnetrygd og pensjonssystem er at borgerlønnens betydning bestemmes av hva den skal *erstatte*. Barnetrygden i Norge er ikke behovsprøvd, og det vil neppe by på store problemer å integrere den i et system med borgerlønn. Videre vil antagelig borgerlønnen ligge i nærheten av dagens minstepensjoner, og vil vel enkelt kunne kombineres med både private og offentlige pensjonssystemer. De operasjonelle kriteriene vil uansett bli et praktisk-politisk spørsmål, og disse vil ikke bli drøftet mer detaljert i denne oppgaven.

2.1.2 På individnivå

For mange tilhengere av borgerlønn er det et viktig trekk ved ordningen at den er på individuell basis, i motsetning til de fleste velferdsordninger i dag, hvor støtten påvirkes av sivil status, bosted og størrelse på husholdning. En borgerlønn på individnivå vil reflektere alles like status og fremme individuell autonomi. Den vil også medføre en større respekt for folks privatliv, og minske risikoen for urettferdighet, siden den vil fjerne byråkraters diskresjonære tilnærming til den enkelte klient, en tilnærming som på marginen er dømt til å gi vilkårlige resultater (Barry, 1996, s. 245). For eksempel hevder Kildal (2000, s. 12) om Norge at *The level of social benefits is set locally and is subject to considerable geographical variation*.

Noen mener også at man vil avskaffe isolasjonsfellene som eksisterer i dag (Van Parijs, 2000, s. 6), det vil si avkortningsraten i offentlige ytelser som man står overfor ved etablering av flerpersonhusholdninger. Virkningen vil dermed bli en vridning til fordel for husholdninger med flere medlemmer, siden skalafordeler i husholdningers konsum er et etablert empirisk faktum (Groot, 1999, s. 130).

En borgerlønn med en avkortningsrate etter størrelsen på husholdningene vil imidlertid gi store innsparinger i forhold til en borgerlønn på individnivå, og det sosiale minimum som den garanterer, vil kunne settes vesentlig høyere hvis den differensieres etter sivil status. Med en gitt utgift til borgerlønn totalt, vil derfor en differensiert versjon komme enpersonhusholdningene til gode, og ifølge Groot (ibid.) kan en differensiert borgerlønn gi 25 % mer til husholdninger med én person, basert på den nåværende husholdningssammensetningen i Nederland.

Dette kan vises analytisk:

La n være antall berettigede til en borgerlønn, B totalt tilgjengelige midler til utbetaling og s og q være andel henholdsvis en- og to-personhusholdninger. Det antas for enkelhets skyld at det bare er en- eller to-personhusholdninger. Videre er b_s borgerlønnen for en-personhusholdninger, b_q den borgerlønnen som mottas av to-personhusholdninger til sammen og f er avkortningsraten for husholdninger med to personer. Er f lik en, får alle husholdningene like mye, uavhengig av størrelse. Er f lik to, får to personer like mye som de totalt ville fått hvis de bodde hver for seg, altså en helt individuell borgerlønn. Vi har dermed:

$$(2.1) \quad s + q = 1, \quad s, q \geq 0$$

og

$$(2.2) \quad b_q = f b_s \quad 1 \leq f \leq 2.$$

En borgerlønn på individnivå medfører at alle får like mye, og $b = b_s = b_q$, altså

$$(2.3) \quad b = B/n.$$

Differensieres det etter type husholdning, blir f et sted mellom 1 og 2. Totalt utbetales altså beløpet B , slik at

$$(2.4) \quad s b_s n + q b_q n / 2 = B.$$

Setter man (2.2) inn i (2.4) og omformer, gir dette

$$(2.5) \quad b_s = B/n (s + q f/2).$$

Videre gir (2.3) dividert med (2.5) og innsatt (2.1):

$$(2.6) \quad b/b_s = [s(2-f) + f]/2.$$

I ligning (2.3) ovenfor, så man at b er det beløpet alle mottar hvis man ikke differensierer etter størrelse på husholdningene. Ligning (2.6) viser dermed at husholdningene som består av én person vil få et høyere beløp enn dette for andre verdier enn $f = 2$ eller $s = 1$, henholdsvis at borgerlønnen ikke differensieres eller at alle husholdningene består av én person. I det mer realistiske tilfellet at

$s < 1$, og gitt at man vil differensiere overføringene, vil b_s øke når f synker. Å gi to-personhusholdningene et beløp som er mindre enn proporsjonalt med deres antall, medfører altså at man gir en-personhusholdningene et beløp som er mer enn proporsjonalt med deres antall. For en gitt økning i avkortningsraten, at f synker fra 2 mot 1, vil virkningen være større for en-personhusholdningene jo mindre andel av befolkningen de representerer. I

Norge er s omtrent lik 0,2, og for forskjellige verdier på f vil man få følgende økning i b_s ved en differensiert borgerlønn:

$f = 1.8$ gir $b/b_s = 0,92 \Rightarrow 8,7\%$ økning i b_s ,

$f = 1.5$ gir $b/b_s = 0,80 \Rightarrow 25\%$ økning i b_s , og

$f = 1.2$ gir $b/b_s = 0,68 \Rightarrow 47\%$ høyere borgerlønn for enpersonhusholdninger.

Dette gjelder hvis man har et gitt, totalt budsjett til borgerlønnen som skal utbetales.

Omvendt vil innsparingene i prosent ved å gå fra en individualisert til husholdningsbasert borgerlønn finnes med uttrykket $[1 - (b/b_s)] 100\%$.

Man har altså en konflikt mellom effektivitetsgevinsten som en differensiering i henhold til husholdningstype gir, og de ovennevnte positive virkningene av individuelle overføringer. De fleste forkjemperne for borgerlønn tar utgangspunkt i en variant på individnivå, og noen av argumentene som blir presentert i kapittel 3, faller bort hvis man fraviker dette. Jeg tror imidlertid at mange av dem som ønsker å prøve en ordning med borgerlønn, er villige til å godta en husholdningsbasert løsning, i hvert fall i en overgangsperiode.

2.1.3 Uten behovsprøving

Borgerlønnen utbetales altså ex ante med samme beløp til alle, uavhengig av inntekt fra andre kilder. Dette er kanskje den mest radikale komponenten i dette systemet, og også den delen som genererer flest av de gunstige effektene som tilhengerne av borgerlønn fremhever. Spesielt viktig er at en avvikling av behovsprøving vil fjerne, eller i hvert fall sterkt redusere, de såkalte arbeidsledighets- og fattigdomsfellene som er resultatet av det velferdssystemet vi har i dag. Disse fellene vil jeg komme tilbake til i kapittel tre, men vil bare kort nevne at en felle er når et individ opplever at en økt bruttoinntekt gir null eller negativ økning i nettoinntekt. Ifølge Van Parijs (1995, s. 36 og 2000, s.7), er det sider ved disse fellene, spesielt forhold knyttet til individenes risikotagning, som sosialarbeidere til nå har vært mye mer oppmerksomme på enn økonomer.

Avvikling av behovsprøving er også den delen som i størst grad står for forenklingselementet av en borgerlønn, siden en stor del av det omfattende offentlige hjelpeapparatet vil kunne rasjonaliseres bort.

At støtten er universell, vil også fjerne det stigmatiserende elementet knyttet til offentlige ytelser i dag, og forenklingen vil antagelig gi en høyere avhentingsrate (take up). Fitzpatrick (1999, s.56) hevder at *meanstested benefits are still so stigmatizing and complex to understand that up to a third of those entitled to such benefits fail to claim them.*

2.1.4 Uten krav om å arbeide

En borgerlønn bryter linken mellom arbeid og inntekt, og dette er noe den har felles med negativ inntektsskatt. Felles for dem begge er bruddet med den stadig mer fremherskende arbeidslinjen (workfare) (Kildal, 2000, s. 12), som er et prinsipp om at man skal arbeide for den støtten man mottar, til betingelser som er dårligere enn sammenlignbare jobber i det ordinære arbeidsmarkedet (ibid.). Arbeidslinjen fokuserer på sammenhengen mellom rettigheter og plikter, og er delvis et forsøk på å fremme arbeidsmoral (work ethic) og individets ansvar for seg selv (self-reliance) (ibid., s. 13). I Norge søker man å gi insentiver til å arbeide på forskjellige måter, men

the strenghtening of incentives to work may take on different forms, sometimes as carrots and sometimes as sticks, and similar to other contemporary 'work strategies' the current Norwegian 'work line' is primarily concerned with the sticks (ibid.).

Seniorforsker Kåre Hagen ved Arena, gir også uttrykk for at arbeidslinjen ikke er noe man bør fravike med det første. Hagen er leder for gruppen for velferdspolitik i Arbeiderpartiets utredningssekretariat, kalles “sjefsutreder for Jens (Stoltenberg)”, og uttalte for to år siden følgende:

Sosialhjelp er overbetalt lediggang. Da heller underbetalt arbeid. Det er så mange oppgaver i offentlig sektor som ikke blir gjort. Det er meningsløst at vi ikke får måkt gatene om vinteren samtidig som tusenvis av folk mottar penger for ikke å gjøre noe (Velferd, 2000/4, s. 18).

Dersom det sosialpolitiske klimaet i Norge ikke favoriserer en fravikelse av arbeidskravet, finnes det andre borgerlønnssystemer man kan vurdere. En variant av garantert minsteinntekt som kanskje i større grad vil kunne vinne oppslutning, er en såkalt *Participation income*, heretter PI. Dette er et forslag som hovedsakelig forbindes med den britiske økonomen Anthony Barnes Atkinson, og som best kan beskrives som en betinget borgerlønn. Prinsippet er det samme som for en ordinær borgerlønn, med unntak av at samfunnet stiller krav om at

mottagerne må utføre bestemte oppgaver for å være berettiget til å få den. Dette trenger ikke nødvendigvis være lønnsarbeid i vanlig forstand, men myndighetene må utarbeide en “liste” over aktiviteter som anses som legitimerende for mottak av “lønn”. Selv foreslår Atkinson at følgende aktiviteter og tilstander bør inkluderes på en slik liste (Fitzpatrick, 1999, s. 117):

- arbeid som lønsmottager eller selv-sysselsatt,
- pensjonist,
- uførhet,
- arbeidsledig, men tilgjengelig for jobb,
- deltagelse i godkjente former for utdanning og praksis,
- omsorg for barn, eldre eller andre trengende,
- utføring av godkjente former for frivillig arbeid.

De siste tre punktene utgjør forskjellen på PI og det nåværende systemet, og jo mer omfattende disse gjøres, jo mer vil man nærme seg en ordinær borgerlønn. Prinsippet bak PI er å få frem mange av de positive effektene som en borgerlønn vil ha (særlig effekter knyttet til avvikling av behovsprøving), samtidig som man unngår flere av de mest åpenbare innvendingene.

Det kan imidlertid knyttes alvorlige innvendinger mot PI i seg selv. Den mest åpenbare gjelder utformingen av hva som er aktiviteter som gir støtteberettigelse, og her er det vel bare fantasien som setter grenser for hvilke scenarier man kan tenke seg, både under selve oppsettingen av “lister” og under lokale byråkraters tolkning, vurdering og overvåking av klientenes bidrag. Hva skal for eksempel godkjennes som frivillig arbeid? Hvilke organisasjoner skal “sertifiseres” som støtteberettigende? Hvordan kontrollere at folk faktisk bedriver de samfunnstjenlige aktivitetene som de oppgir? Man kan se for seg et så omfattende byråkratisk apparat under dette systemet, og såpass store kostnader, at det synes som om en ordinær borgerlønn er å foretrekke (Groot, 1999, s.19; Barry, 1996, s. 245 og Fitzpatrick, 1999, s. 120).

2.1.5 Utbetalt kontant og regelmessig

At borgerlønnen utbetales kontant, gjør at den kan betraktes som et supplement til eksisterende in natura-borgerlønnselementer som skole, infrastruktur, basishelsevesen og lignende. Siden forskjeller i preferanser medfører at in natura-velferd gir et mindre

mulighetsområde for den enkelte enn kontantstøtte, kan derfor en borgerlønn ses på som en effektiv utvidelse av velferdsstaten.

Bruk av mulighetsområdet til individene som argument for borgerlønn er imidlertid ikke problemfritt. Som Elisabeth Anderson (2001, s. 70) påpeker, impliserer dette en favorisering av den enkeltes mulighet og midler til å nå sine mål, uavhengig av hva målene er, og på bekostning av mer konkrete ressurser som er instrumentelle for individenes frihet. Et fokus på mulighetsområdet har derfor ulempen at

it gives no special priority to freedom from disease over the freedom to be idle: freedom is freedom (ibid.). Hva som bør ha førsteprioritet, ifølge Anderson, er rettigheter, institusjoner og offentlige ytelser som gir den enkelte mulighet

to exercise the capabilities necessary for functioning as equal citizens in a democratic state (ibid.). Med en borgerlønn kan man risikere at dette blir underprioritert til fordel for hva hun

kaller *optional freedoms* (ibid.), en overfokusering på den enkeltes tilfredsstillende av behov basert på individuelle, vilkårlige preferanser (ibid.). Det bør derfor påpekes at en borgerlønn ikke må komme som et supplement til in natura-velferd før man har innfridd visse minstekrav til de universelle, offentlige ytelsene nevnt ovenfor.

At borgerlønnen utbetales regelmessig, er ikke så opplagt som det umiddelbart kan synes.

Som nevnt i kapittel 1, ville Thomas Paine, i sitt forslag fra 1796, utbetale hele beløpet i én omgang. Det er også fremsatt forslag om dette i nyere tid, for eksempel fra Bruce Ackerman og Anne Alstott i *The Stakeholder Society* fra 1999 (Van Parijs, 2000, s. 3). Gitt et imperfekt kapitalmarked, vil en slik løsning gi et større mulighetsområde, og dermed et høyere nyttenivå, enn en variant med regelmessige utbetalinger. Man må derfor gi en kvalifisert begrunnelse for hvorfor man eventuelt skal fravike denne løsningen.

Både i spørsmålet om in natura versus kontant velferd, og i avveiningen om én versus regelmessige utbetalinger, havner man i en konflikt mellom pragmatisme og det å unngå paternalisme. I det førstnevnte kan man for eksempel sette matkuponger opp mot kontanter. Gir staten matkuponger til en sosialklient, sier den samtidig at den vet bedre enn klienten hva som er bra for ham/henne. På den annen side må man ta pragmatiske hensyn i forhold til hva man har grunn til å tro at en kontantstøtte vil bli brukt til. Det samme problemet står man overfor i bestemmelsen av utbetalingens hyppighet, men for begge kan man hevde at

staten ikke bare inntar en paternalistisk holdning overfor den enkelte, men snarere et hensyn til samfunnet som helhet. En utbetaling på regulær basis vil i større grad gi en vedvarende trygghet for individene og samfunnet, siden det forhindrer at noen sløser bort hele beløpet med én gang, noe som kunne blitt en belastning både for den enkelte og for velferdsstaten. Van Parijs (1995, s. 47) hevder derfor at det han kaller ”mild paternalisme” er legitimert, selv om selve frekvensen i utbetalingene nødvendigvis må bli vilkårlig. I det meste av litteraturen om borgerlønn, ser man imidlertid for seg at den er på måneds- eller kvartalsbasis.

2.2 Finansiering, effektivitet og tilbud av arbeid

2.2.1 Finansiering

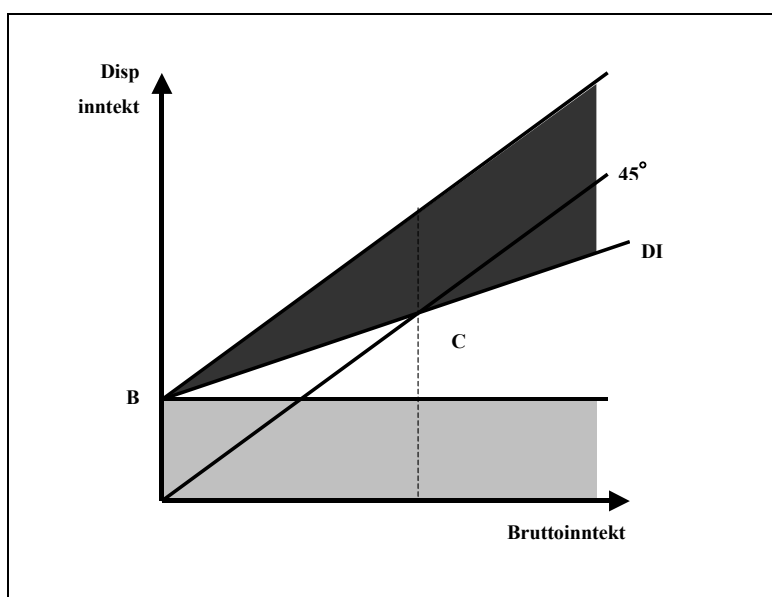
De fleste forslag går ut på å implementere borgerlønn på statlig nivå, men den kan også tenkes gjennomført av større eller mindre samfunn (Van Parijs, 2000, s. 4). Enkelte hevder til og med at man bør vurdere en borgerlønn som utbetales av EU eller FN (ibid.). Det er også foreslått en rekke former for finansiering, for eksempel merverdiavgifter, kapitalskatt, formueskatt, forurensningsskatt, seignorage, tobinskatt, bitskatt og så videre (ibid. og usbig, 2001). De fleste tar imidlertid utgangspunkt i en finansiering med bruk av en flat inntektsskatt, men man kan også tenke seg en progressiv eller degressiv beskatning. Jeg vil i denne oppgaven hovedsakelig konsentrere meg om en borgerlønn integrert i et system med flat skatt, både fordi dette er enklest i forhold til den eksisterende litteraturen, og fordi jeg ikke vil gå mer i dybden av selve finansieringsspørsmålet enn at et fokus på flat skatt er tilstrekkelig.

Hvordan forholdet mellom overføringene, bruttolønn og disponibel inntekt vil se ut, kan konkretiseres i følgende tabell. Som eksempel bruker jeg en borgerlønn på 80 000 og en skattesats på 40 prosent:

Tabell 1 Arbeidsinntekt, borgerlønn og disponibel inntekt

Arbeidsinntekt	Skatt	Overføring	Disponibel inntekt
0	0	80 000	80 000
10 000	4 000	80 000	86 000
40 000	16 000	80 000	104 000
80 000	32 000	80 000	128 000
120 000	48 000	80 000	152 000
200 000	80 000	80 000	200 000
300 000	120 000	80 000	260 000
500 000	200 000	80 000	380 000

I dette eksempelet må man altså tjene over 200 000 før man betaler mer i skatt enn man mottar i borgerlønn. Videre ser man at forskjellen på brutto- og nettoinntekt for en som tjener 500 000 bare er på 24 prosent. Dette eksempelet er nok vel optimistisk, men gir en illustrasjon av prinsippene for ordningen. Systemet kan nå presenteres grafisk i figur 2.1, med brutto- og nettolønn på den henholdsvis horisontale og vertikale aksen (Groot, 1999, s. 143) :

Figur 2.1 Borgerlønn med flat skatt

Utgiftssiden representeres her av det lyseste av arealene og inntektssiden av det mørkeste. Borgerlønnen er lik punktet B på den vertikale aksene, og vi ser at individene betaler en uniform, flat skatt fra første krone i arbeidsinntekt. Krysningspunktet mellom 45°-linjen og linje DI (punkt C) er et break even-punkt, det vil si at de individene som har en bruttoinntekt som korresponderer med dette punktet, betaler like mye i skatt som de mottar i borgerlønn. Dette tilsvarer en arbeidsinntekt på 200 000 i tabellen ovenfor. Jeg vil komme nærmere tilbake til denne figuren i kapittel 3, ved sammenligningen av borgerlønn og det nåværende systemet. Først må imidlertid noe sies om de kvantitative sidene ved systemet.

En vesentlig del av borgerlønnen finansieres selvsagt med innsparinger på de eksisterende utgiftspostene som vil bortfalle ved en eventuell implementering. Denne oppgaven vil ikke ta for seg størrelsen på disse rasjonaliseringsgevinstene, men det synes rimelig opplagt at disse ikke er tilstrekkelige til å helfinansiere en borgerlønn. En underliggende forutsetning for resonnementene i resten av oppgaven er derfor at skattebasen må utvides for at en borgerlønn skal kunne være gjennomførbar. Dette medfører at andelen av BNP som distribueres av markedet vil være mindre enn den er nå, og dermed at en gitt arbeidsinnsats i gjennomsnitt vil bli belønnet lavere (Groot, 1999, s. 115). Konsekvensen av dette er en viss omfordeling fra høyinntektsgrupper til de med lav inntekt, en omfordeling som vil øke med nivået på borgerlønnen siden den gjennomsnittlige marginale skattesatsen økes. Virkningen på BNP vil man imidlertid ikke kunne si noe om på forhånd, siden den negative effekten av høyere marginalsatt for sysselsatte vil bli motsvart av en betydelig reduksjon for dem som er på behovsprøvd, offentlige støtteordninger (ibid.).

Når det gjelder selve skattesatsen, varierer anslagene fra 40 prosent (Atkinson, 1995, s. 2 og usbig, 2001, s.5) til “mer enn 50 prosent” (Groot, 1999, s. 114), og 70 prosent (Simon, 2001, s.36). Teknisk modellering av hvilket beskatningsnivå som kreves, vil imidlertid gi prediksjoner som er veldig avhengige av at modellmakerne gjør de riktige antagelsene om aktørene i arbeidsmarkedet. Alle de elementene av en borgerlønn som jeg har gjennomgått i dette kapitlet vil innvirke på individenes tilpasning, og en implementering kan oppfattes som et paradigmeskifte i forholdet mellom individ og samfunn. Konklusjonen til de Beer, som er referert i Groot (1999, s. 115), kan være dekkende for dette. De Beer konkluderer i en diskusjon omkring modellering av borgerlønn med at empiriske studier kun gir

tilfredsstillende estimater for små endringer i den marginale skatteraten, men ikke ved store endringer i det sosiale sikkerhetssystemet.

2.2.2 Effektivitet og tilbud av arbeid

En borgerlønn finansiert av inntektsskatt vil altså kreve en høyere skatt på arbeid enn i dag, og dette er opphavet til en del av pessimismen hos motstanderne av reformen. Skeptikerne kan peke på en rekke økonometriske studier som viser en negativ sammenheng mellom økt marginalsatt og effektivitet (Atkinson, 1995, s. 9). Man står tilsynelatende overfor en avveining mellom omfordeling og total inntekt, og en vesentlig årsak til dette er endringer i arbeidstilbudet som skatteøkningen medfører (Atkinson, 1995 s. 11). Man kan få inntrykk av at denne avveiningen er noe som tas for gitt, noe følgende utsagn kan eksemplifisere:

According to many public finance texts, the central issue in the design of fiscal policy is the trade-off between equity and efficiency (Atkinson, 1995, s. 40), og videre siteres fjorårets nobelprisvinner, Joseph Stiglitz: *the trade-off between equity and efficiency is at the heart of many discussions of public policy* (ibid.). Det virker nesten som om spørsmålet ikke er om hvorvidt en slik avveining er uunngåelig eller ei, men om hvordan man skal løse problemet.

Som nevnt ovenfor, er det også en anseelig mengde empiri som underbygger dette synet. I en undersøkelse av Browning og Johnson fra 1984, konkluderes det for eksempel med at tapet ved omfordeling er tre ganger større enn gevinsten, og at *the marginal cost is surprisingly high even when labor supply elasticities are relatively low* (ibid.). Denne og andre studier har skapt pessimisme omkring muligheten for omfordeling generelt (ibid.), og en borgerlønn uten krav om å arbeide høres vel ikke umiddelbart ut som en løsning på problemet.

Bildet er imidlertid ikke så entydig som dette, og litteraturen om arbeidstilbud synes å være sprikende på dette punktet. For det første er det vesentlige svakheter som kan påpekes i de empiriske analysene av emnet de siste tyve årene (Atkinson, 1995, s. 12). Atkinson påpeker en rekke tekniske og fortolkningsmessige problemer (som jeg ikke vil komme nærmere inn på her). Han hevder også at det teoretiske rammeverket for mange av analysene er utilfredsstillende, at målformuleringene i de sosiale velferdsfunksjonene bør utvides og at det innenfor public choice-teoriene må tas hensyn til at fiskale hensyn ofte er underordnet de mer "konstitusjonelle" valgene et samfunn må ta. Når det gjelder det siste punktet, kan man

for eksempel argumentere for at valget av prinsipper for velferdssystemet (borgerlønn versus sosial forsikring) er noe som må avgjøres *før* man diskuterer verdiene på de økonomiske variablene som inngår (Atkinson, 1995, s. 14-18). Som jeg kommer tilbake til i kapittel 4, anser enkelte borgerlønn for noe i retning av et moralsk, rettferdighetsteoretisk imperativ, og det ville vel være synd hvis empiriske prediksjoner omkring skattesatser og arbeidstilbud skulle avskjære en slik debatt. Bekymringen om virkningen på arbeidstilbud er heller ikke like stor hos alle, noe Philippe van Parijs kan være et eksempel på:

A second frequent objection is that a UBI would have perverse labor supply effects. [...] The first response should be: "So what?" Boosting the labor supply is no aim in itself (Van Parijs, 2001, s. 24).

Og videre:

A modest UBI is a simple and effective instrument in the service of keeping a socially and economically sound balance between the supply of paid labor and the rest of our lives (ibid.).

For det andre er ikke empirien om effektivitetsvirkningene av økt skattlegging så entydig som man kan få inntrykk av. Spesielt viktig er det å ta hensyn til at elastisiteten i arbeidstilbudet varierer over flere variable, for eksempel inntekt og kjønn. I en oppsummering av 759 artikler om arbeidstilbudet, fant Stafford i 1986 at menn endrer sin tilpasning relativt lite ved inntektsendringer, mens kvinner er "quite responsive" (Clark og Kavanagh, 1996, s. 403). Videre kan man tenke seg at det eksisterer en negativ sammenheng mellom lønnsnivå og størrelsen på elastisitetene, altså at høytlønte responderer mindre på endringer i skattesats. En slik sammenheng vil medføre at effektivitetstapet ved omfordeling blir mindre, en effekt som blir påpekt av Røed og Strøm (2002, s. 78). De to sistnevnte viser også til at en høyere skattesats (egentlig en mer progressiv skattesats) vil kunne moderere lønningene (ibid.).

Sistnevnte poeng er utgangspunktet for Groot's analyse av hvordan en borgerlønn vil påvirke fagforeningenes atferd, og derigjennom nivået på sysselsetting og lønninger. Sentralt i denne analysen står to effekter, skattenivåeffekten, heretter TLE, og skatteinternaliseringseffekten, TIE (Groot, 1999, s. 182). TLE influerer på fagforeningenes tilpasning ved at jo høyere skattesatsen er, jo høyere økning i bruttolønn kreves for å oppnå en gitt økning i nettolønn. For én enhets økning i nettolønn, kreves $1/(1-t)$ økning i bruttolønn, der t er skattesatsen.

Bedriftenes etterspørsel etter arbeidskraft bestemmes av lønningene før skatt, og en fagforening som søker å optimere forholdet mellom sysselsetting og nettolønn vil dermed måtte moderere sine krav (ibid.).

Den andre effekten, TIE, oppstår når lønnsøkningers virkning på det sosiale sikkerhetssystemet internaliseres i fagforeningens målfunksjon. Økt lønn fører til lavere sysselsetting og flere mennesker på trygd. Dette fører videre til økte offentlige utgifter og høyere skatter, og de økte skattene vil dermed spise opp den initielle lønnsøkningen (ibid.). Denne effekten er selvsagt avhengig av sentraliseringsgraden i lønnsoppgjørene, og vil derfor være forholdsvis sterk i Norge. Det kan vises (Groot, 1999, s. 189) at TIE er sterkere jo høyere skattesatsen er, altså virker begge effektene i samme retning, og en høyere skattesats kan derfor gi en lavere likevektsledighet.

Videre er selve incentivet bak individers tilbud av arbeid uklart. Som nobelprisvinner Herbert A. Simon påpeker, er det studier som viser at ønsket om inntekt er mer relatert til sosiale sammenligningsprosesser enn til nettoinntekt og relative ønsker om konsum og fritid (Simon, 2001, s. 36).

Jeg vil ikke komme med noen entydig konklusjon om hvorvidt effektivitetsvirkningene av en økt skattlegging går dramatisk i den ene eller andre retningen, men vil forutsette at verken teori eller empiri gir resultater som er robuste nok til å avskjære en borgerlønsdebatt. Her støtter jeg meg blant annet til ovennevnte artikkel av Røed og Strøm, som oppsummerer med *the trade-off between equality and efficiency is not always inevitable* (Røed og Strøm, 2002, s. 77).

Det som imidlertid må presiseres, er at arbeidstilbudet antagelig vil påvirkes av at kravet om å arbeide bortfaller. En borgerlønn på et nivå som er over eksistensminimum, og hvor man samtidig ikke stiller krav til borgerne, vil kunne føre til en massiv tilbaketrekning av individer fra arbeidsmarkedet. Man må derfor finne et nivå på borgerlønnen som gjør at den på den ene siden er tilstrekkelig for dem som virkelig trenger bistand, og på den andre siden ikke er så høy at den gir for negative incentiveeffekter. Blir incentivet til å redusere arbeidstilbudet for stort, vil både effektivitetsvirkningene og folks rettferdighetsfølelse antagelig undergrave hele ordningen. Dette er en av hovedinnvendingene mot borgerlønn, og jeg kommer tilbake til disse problemene i kapittel 5.

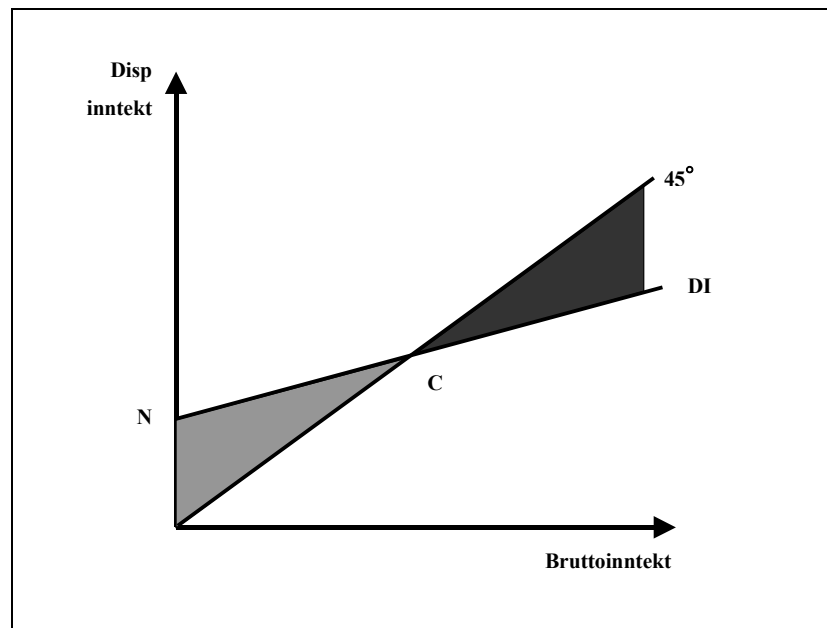
2.3 Negativ inntektsskatt og borgerlønn

2.3.1 Negativ inntektsskatt (NIT)

Augustin Cournot var i 1838 den første som omtalte noe som ligner på NIT (Van Parijs, 2000, s. 8), men Milton Friedman regnes av de fleste som opphavsmannen til forslaget. Som nevnt i kapittel 1, fremla Friedman systemet i *Capitalism and Freedom fra 1962*, en bok som *was to become a bible of the radical right* (Fitzpatrick, 1999, s. 91). Også mer moderate James Tobins interesse for borgerlønn startet med utgangspunkt i NIT (Van Parijs, 2000, s. 8).

Negativ inntektsskatt er en variant av borgerlønn, og også her vil jeg forutsette at det i systemet inngår en flat skatt. Prinsippet bak NIT er at skatt og overføringer blir integrert i ett enkelt system, med en garantert minsteinntekt og et stipulert inntektsnivå. Alle med inntekt over det stipulerte inntektsnivået betaler skatt, mens alle med inntekt under dette nivået mottar en overføring (negativ skatt). Dette kan fremstilles grafisk (Groot, 1999, s. 143):

Figur 2.2 Negativ inntektsskatt (NIT)

Punkt N i figuren tilsvarer en tilstand uten arbeidsinntekt, men med en overføring fra staten lik, eller i nærheten av, det sosiale minimum. Etter hvert som personen beveger seg mot

høyre i diagrammet, altså at bruttoinntekten stiger fra null, får vedkommende en avkortning i den negative skatten. Dette fortsetter helt til personen når punktet C. I dette punktet står man overfor hverken positiv eller negativ skatt. Økes arbeidsinntekten videre mot høyre, betaler man en vanlig, positiv inntektsskatt. Den vertikale avstanden mellom linjen for nettoinntekt og 45°-linjen angir dermed den positive eller negative differansen mellom brutto- og nettoinntekt, og med en flat skatt er avkortningsraten i overføringene til dem som mottar negativ skatt den samme som satsen for dem som betaler positiv skatt.

NIT har altså til felles med borgerlønn at den garanterer en årlig minimumsinntekt til alle, og at den bevarer insentivene til å arbeide for dem med de laveste inntektene. Kombinert med en fjerning av minstelønnsordningene, hevdet derfor Friedman at dette var den beste måten å hjelpe de fattigste på, uten å svekke effektivitetsfunksjonene i markedet (Fitzpatrick, 1999, s. 91). Med samme grunnbeløp og skattesats, vil man også kunne oppnå den samme fordelingen av disponibel inntekt i de to regimene. Forskjellen mellom borgerlønn og NIT bør derfor ikke overvurderes, men samtidig er de kvalitative forskjellene så åpenbare at de to systemene kan, og bør, settes opp mot hverandre.

2.3.2 *Borgerlønn versus negativ inntektsskatt*

I likhet med borgerlønn, er altså NIT et system som garanterer et gitt, årlig minstebeløp til alle. Som nevnt i forrige avsnitt, kan også en identisk distribusjon av nettoinntekt realiseres med de to respektive ordningene. Dette kan man vise ved å sette opp skattefunksjonene for de to regimene (Groot, 1999, s. 142). Et borgerlønnssystem medfører skattefunksjonen $\tau_{BL}(y) = ty$, der t er skattesatsen og y er inntekt. Denne representerer området mellom linje DI og den øverste av 45°-linjene i figur 2.1. Med NIT blir skattefunksjonen $\tau_{NIT}(y) = -N + ty$, der N er den garanterte minsteinntekten i dette systemet. Funksjonen representerer arealet mellom linje DI og 45°-linjen, enten man er til høyre eller venstre for punkt C. Netto disponibel inntekt i de to tilfellene blir dermed:

$$Y_{d, NIT} = y - \tau_{NIT}(y) = y + N - ty, \text{ og}$$

$$Y_{d, BL} = y + BL - \tau_{BL}(y) = y + BL - ty,$$

der BL er borgerlønnen som hver enkelt mottar. Med den samme størrelsen på den garanterte minsteinntekten i de to regimene, samt den samme skattesatsen, blir dermed disponibel inntekt også identisk. Dette gjelder for alle nivåer på bruttoinntekt. Break even-nivået, altså nivået på inntekt før skatt som gjør at man betaler like mye i skatt som størrelsen på den garanterte minsteinntekten, finnes ved å sette disponibel inntekt lik bruttoinntekten, henholdsvis

$$y = y + N - ty$$

og

$$y = y + BL - ty.$$

Dette gir et break even-nivå på N/t og BL/t for henholdsvis NIT og borgerlønn, og dermed at punkt C i figur 2.2 korresponderer til punkt C i figur 2.1. Det er altså mulig å innrette de to systemene slik at de på årsbasis er kvantitativt identiske. I tabell 1 ovenfor vil skatten som hver enkelt betaler for de forskjellige bruttoinntektene være lik cellen for skatt fratrukket cellen for overføringer.

At likheten er begrenset til å gjelde over et helt år, skyldes at NIT-systemet krever universell behovsprøving. I motsetning til en månedlig utbetalt borgerlønn, er den garanterte minsteinntekten i NIT-regimet integrert i skattesystemet. Dette gir fordelene at man unngår å først utbetale borgerlønnen til dem med høy inntekt, for så å skatte den tilbake. I prinsippet er derfor NIT et enda enklere og mer kostnadseffektivt system enn en ordinær borgerlønn, noe som taler til favør av førstnevnte (Van Parijs, 2001, s. 10).

Dette er imidlertid ikke hele historien. Når velferdssystemet integreres i skattesystemet, vil nødvendigvis kalkuleringene av den enkeltes tilgodehavende måtte komme etterskuddsvis. NIT må derfor suppleres med et system med forhåndsutbetalinger til dem som trenger mer akutt hjelp. Dette vil selvfølgelig fordyre ordningen vesentlig. Videre vil ex post-naturen i systemet være underlegent borgerlønnens ex ante-prinsipp i forhold til individenes økonomiske trygghet. En borgerlønn vil gi en vedvarende trygghet om en fremtidig regelmessig inntekt, noe som i seg selv er en velferdsgevinst. I tillegg vil dette kunne medføre at borgerlønn i sterkere grad enn NIT styrker personers insentiver til å ta risiko, og derigjennom har sterkere effekter på enkelte aspekter ved arbeidsløshetsfellene (ibid.). Å ta

en ny jobb som man er usikker på om man vil greie, vil eksempelvis være mindre attraktivt under NIT, siden konsekvensen av å miste den vil være større på grunn av den administrative tidsdimensjonen i støtteordningene.

NIT vil også gi borgerne mindre fleksibilitet enn en regelmessig basisinntekt. Mulighetene for å ta en pause fra arbeidslivet for å gjennomføre etterutdanning, vil for eksempel være mindre enn med en borgerlønn, siden man er avhengig av tilgang på midler i perioden frem til skatten beregnes. I de fleste forslag om negativ skatt, tas det i tillegg utgangspunkt i en beregning på husholdningsnivå. Dette medfører at man mister de positive effektene av en individualisering nevnt ovenfor, men samtidig at man unngår effektivitetstapet. Sistnevnte poeng gjør at enkelte mener at det er mer realistisk å vinne politisk aksept for et forslag om NIT enn en borgerlønn (Fitzpatrick, 1999, s. 95 og Aaberge et al., 2001, s. 5).

3. Hvorfor borgerlønn?

Det har blitt argumentert for borgerlønn;

“... using the widest range of arguments. Liberty and equality, efficiency and community, common ownership of the earth and equal sharing in the benefits of technical progress, the flexibility of the labour market and the dignity of the poor, the fight against unemployment and inhumane working conditions, against the desertification of the country side and interregional inequalities, the viability of co-operatives and the promotion of adult education, autonomy from bosses, husbands and bureaucrats”.

(Philippe van Parijs, sitert i Groot, 1999, s. 6)

3.1 Ideologi og middelbaneeffekten

I kapittel 2 ble noen av de gunstige, forventede effektene av en borgerlønn indikert. I herværende kapittel vil jeg gå mer i dybden av argumentasjonen. Som kapitlet vil vise, er argumentene for borgerlønn kjennetegnet ved at de favner veldig bredt. Dette gjenspeiles også i det ideologiske ståstedet til dem som støtter ideen, og selv om temaet hverken er i sentrum av samfunnsdebatten eller har vunnet stor oppslutning blant akademikere og politikere, finnes det støttespillere fra ytterste venstre til de mest konservative på høyresiden. En slik “regnbuekoalisjon” (Atkinson, 1995, s. 4) kan ses på som både en styrke og en svakhet i forhold til mulighetene for å øke interessen for, og tilslutningen til, en implementering av borgerlønn. At bredden i det ideologiske ståstedet til forkjemperne for borgerlønn er en styrke, skulle være ganske opplagt. At dette også er en svakhet, må imidlertid presiseres nærmere.

Borgerlønn kan i utgangspunktet ikke settes i noen ideologisk bås, og de fleste argumenter for og mot reformen er i utgangspunktet uavhengige av politisk orientering. Lager man en liste over de positive virkningene som fremheves i litteraturen, finner man imidlertid at mange av argumentene går på virkninger som hverken er politisk nøytrale eller unngår å stride mot hverandre. Som vil bli fremhevet senere i kapitlet, vil for eksempel en

konservativ legge vekt på at en borgerlønn vil øke effektiviteten i arbeidsmarkedet. Denne effektivitetsgevinsten skyldes delvis at arbeideres insentiv til å kjempe mot lønnsreduksjoner blir redusert, en effekt som en liberal-egalitær ikke vil kunne støtte (selv om vedkommende ellers er en glødende tilhenger av borgerlønn). Som Fitzpatrick (1999, s. 5) fremhever, vil derfor det ideologiske og sosialpolitiske klima som reformen eventuelt implementeres i, være avgjørende for hvordan designet og virkningene blir. For å lage en noenlunde systematisk fremstilling av hvorfor mange mener at en borgerlønn bør vurderes nærmere, har jeg derfor valgt å dele inn effektene etter den forventede ideologiske orienteringen til dem som forfekter de forskjellige argumentene. Jeg vil gruppere argumentene som konservative, liberal-egalitære, feministiske, grønne og "andre". Denne inndelingen er like mye et forsøk på å gjøre diskusjonen oversiktlig som på å klistre politiske merkelapper på de enkelte synspunktene. Det vil selvfølgelig også være slik at momenter som sorteres i den ene kategorien, også vil kunne vurderes som positive sett fra én eller flere av de andre grupperingene. Betydningen av denne kategoriseringen bør derfor ikke overdrives, men snarere betraktes som et forenklingselement.

Et annet moment som må nevnes i forbindelse med diskusjonen om borgerlønn, er at man vurderer et helhetlig velferdssystem med bruk av en lang rekke enkeltstående argumenter. Med en sosial målfunksjon som har mange variable, kan man derfor oppleve at det for hver enkelt målvariabel finnes sosiale systemer som er mer effektive enn en borgerlønn, selv om sistnevnte skulle være det beste systemet for å optimere *summen av* målvariablene. For eksempel kan det være ønskelig å bedre insentivene for lavtlønte, øke fleksibiliteten i arbeidsmarkedet, styrke mulighetene for å ta etterutdanning og så videre. Har man en lang rekke av slike variable, og rangerer de forskjellige aktuelle virkemidlene man har til rådighet, vil man antagelig oppleve at borgerlønn kommer på toppen av veldig få av disse rangeringene. Dette kan man kalle for middelbaneeffekten (Fitzpatrick, 1999, s. 44), en effekt som gjør at de positive virkningene en borgerlønn vil ha, fremstår som svakere enn de fortjener når de ses på isolert. Dette er antagelig også en av årsakene til at ideen ikke har fått større gjennomslag (ibid.), og et fenomen som bør tas i betraktning når man vurderer argumentasjonen i resten av dette kapitlet.

3.2 Konservatives argumenter for borgerlønn

De konservatives argumenter for borgerlønn er først og fremst sentrert rundt de gunstige effektene som mange mener den vil ha på arbeidsmarkedet. Under det nåværende systemet hevdes det at ledighet skyldes imperfeksjoner i markedet for arbeidskraft, og særlig at lønningene er rigide nedover. Denne rigiditeten fører til at lønningene ikke synker når etterspørselen rettet mot bedriftene synker, og dermed at det etterspørres mindre arbeidskraft. Markedet vil derfor ikke klarere. Videre vil tradisjonell keynesiansk etterspørselsregulering kun gi inflasjon, samt en stor offentlig sektor. Den tradisjonelle løsningen til de konservative på dette problemet, er å løse opp rigiditetene ved å redusere de sosiale støtteordningene eller deregulere arbeidsrettslovgivningen. Motkreftene er imidlertid sterke, både i Norge og i resten av Europa.

En borgerlønn ses derfor av enkelte på som en alternativ måte å skape den fleksibiliteten i arbeidsmarkedet som man mener er nødvendig. En avskaffelse av minstelønnsordningene, kombinert med at inntekt delvis frikobles fra arbeid, vil kunne gjøre det lettere å presse lønningene ned til et nivå hvor markedet klarerer. Dette skyldes både at den enkelte arbeiders insentiv til å kjempe mot lønnsreduksjoner reduseres, og at fagforeningenes innflytelse og relevans vil bli svekket. I tillegg vil en fjerning av minstelønnsordningene skape bedre sysselsettingsmuligheter for dem med lavest inntjeningsevne. Slik situasjonen er i dag, vil alle med produktivitet mellom null og den fastsatte minsteinntekten være utestengt fra arbeidsmarkedet, mens alle som befinner seg i denne kategorien i teorien vil kunne skaffe seg jobb når arbeidsmarkedet klarerer.

Det kan derfor gjøres mulig å kombinere et maksimalt effektivt, kapitalistisk system med en garantert minsteytelse for de fattigste som er på et anstendig nivå. At systemet også ivaretar de fattigste, gir moralsk ryggdekning for de konservatives fokus på økonomiens effektivitetsegenskaper, og enkelte beskriver derfor borgerlønn som *capitalism with a human face* (Fitzpatrick, 1999, s. 85). I Europa vil man dermed kunne skape et arbeidsmarked som er like fleksibelt og effektivt som det man har i USA, samtidig som man bevarer det fokuset på økonomisk trygghet for enkeltindividene som i sterkere grad enn hos amerikanerne har kjennetegnet velferdspolitikken (ibid.). En vedvarende og garantert inntektsstrøm vil også kunne føre til at flere er villige til å ta risiko, noe som fremmer både effektiviteten i den kapitalistiske økonomien og samtidig kan stimulere til selvsyssetting (ibid.). Denne

kombinasjonen av effektivitet og individuell økonomisk sikkerhet er antagelig et av de viktigste argumentene for borgerlønn, uansett ideologisk ståsted. At virkninger på arbeidsmarkedet er et hovedtrekk ved systemet, gjenspeiles i at graden av oppmerksomhet omkring borgerlønn synes kontrasyklisk (Groot, 1999, s. 3).

I tillegg til virkningene på arbeidsmarkedet, er de konservative opptatt av at en borgerlønn, mer enn noe annet velferdssystem, vil forenkle og redusere offentlig sektor. Det er også verdt å merke seg at ved en eventuell implementering av borgerlønn, vil antagelig de konservative gå for en variant av negativ inntektsskatt, presentert i kapittel 2 (Fitzpatrick, 1999, kap. 5).

3.3 Liberal-egalitæres argumenter for borgerlønn

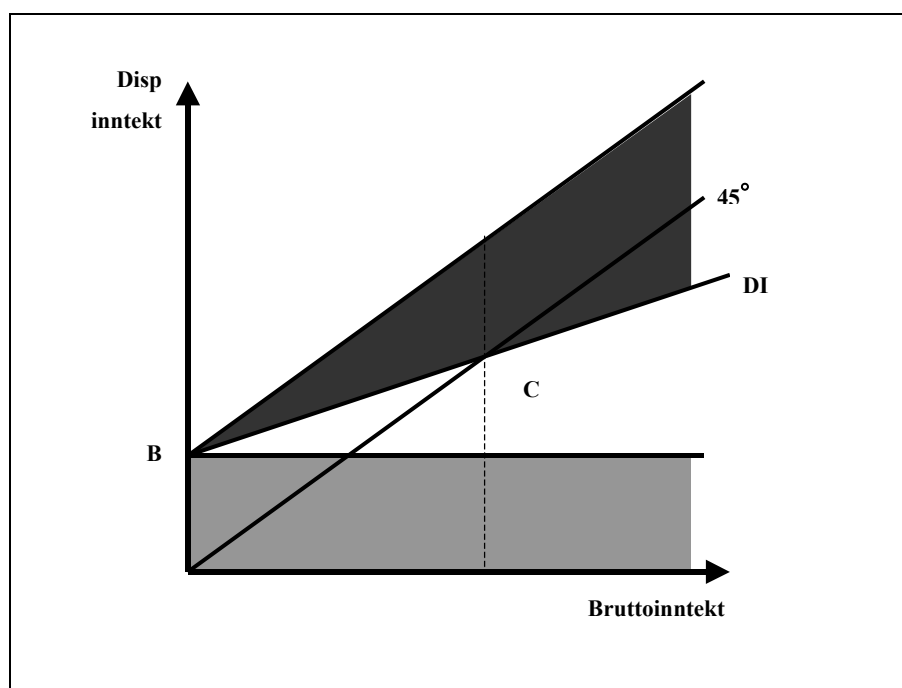
Det er ingen tvil om at mange av dem som støtter borgerlønn, også ønsker mer omfordeling (Atkinson, 1995, s. 2). I likhet med de konservative, fokuserer også denne grupperingen på arbeidsmarkedet i mesteparten av sin argumentasjon, men til forskjell fra de ovennevnte konsentrerer de liberal-egalitære seg imidlertid om de mulighetene som borgerlønn skaper for individene i de nedre delene av arbeidsmarkedet. Man kan på mange måter si at der de konservative vil bruke kjeppen, er de liberale opptatt av gulrøttene; i denne sammenhengen at borgerlønn øker mulighetene for lavtlønte og arbeidsledige til å komme seg ut av fattigdom.

At borgerlønn vil ha positive virkninger på fattiges muligheter til å forbedre sin posisjon, skyldes først og fremst at man vil kunne fjerne de såkalte arbeidsløshets- og fattigdomsfellene som preger velferdssystemet vi har i dag. En arbeidsløshetsfelle er definert som en situasjon der en overgang fra arbeidsledig til sysselsatt ikke gir noen vesentlig økning i disponibel inntekt, altså at differansen mellom ledighetstrygd og netto lønnsinntekt blir for liten eller lik null, og dermed at insentivene til å ta opp lønnet arbeid er små.

Fattigdomsfellen angår hovedsakelig lavtlønte som mottar en eller annen form for behovsprøvd ytelse fra det offentlige, og defineres som en situasjon der kombinasjoner av skatter og stønader medfører at en økning i bruttoinntekt har som resultat at nettoinntekten faller eller står stille. Felles for begge disse fellene er altså at individene som er utsatt for

dem, står overfor en marginal skattesats som er så høy at de som rasjonelle aktører blir fanget i den situasjonen de er i, uten økonomiske incentiver til å forbedre den ved å øke sin arbeidsinntekt. Opplever man en avkortning i offentlige ytelser som er lik økningen i nettoinntekt, vil man med utgifter til transport eller barnepass kunne oppleve å stå overfor en marginal skattesats på godt over hundre prosent. Forskjellen mellom et borgerlønnssystem og en konvensjonell sosial forsikring med behovsprøving, kan illustreres grafisk. Figur 3.1 viser en borgerlønn med flat skatt, og er den samme som i kapittel 2:

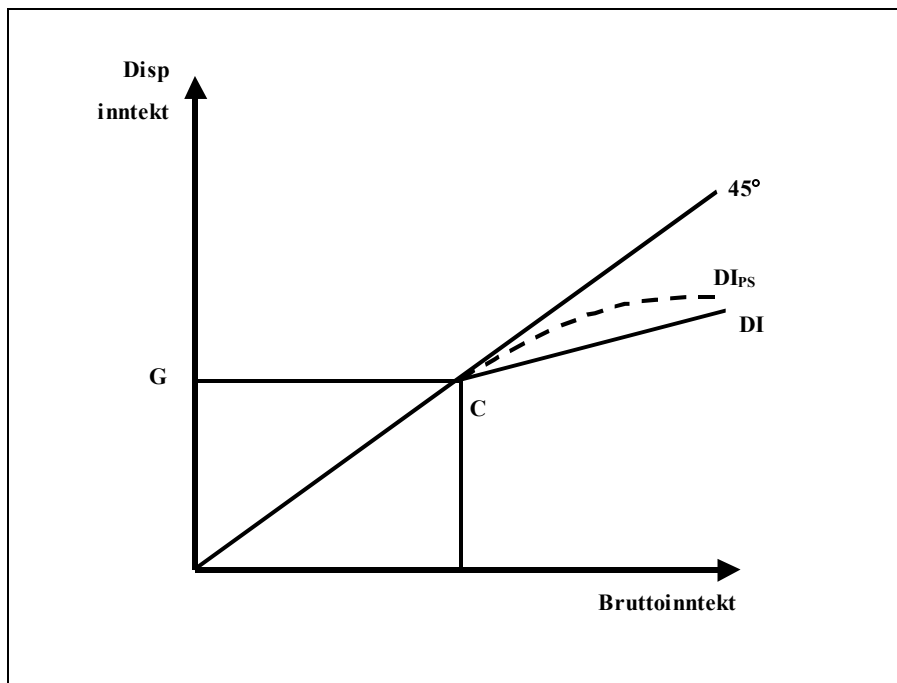
Figur 3.1 Borgerlønn med flat skatt

Figur 3.2 på neste side illustrerer hvordan en økning i arbeidsinnsats ikke gir noen økning i disponibel inntekt før man har nådd et visst nivå på bruttoinntekten. Dette gjelder uavhengig av om man har en flat eller progressiv skatt, tegnet som henholdsvis hel (DI) og stiplet linje (DI_{PS}).

Av figur 3.1 ser man at disse fellene unngås i et system med borgerlønn, siden forholdet mellom brutto- og nettoinntekt er det samme, uansett nivå på inntekten. En borgerlønn vil dermed ha incentivvennlige effekter, gjennom at det er mulig å kombinere støtte (borgerlønnen) med lønnsarbeid, uten at man får fradrag i tilskuddene etter hvert som inntekten øker.

Figur 3.2 Garantert minsteinntekt (G) med felle

En avskaffelse av arbeidsløshets- og fattigdomsfellene, vil derfor (partielt) kunne forventes å øke sysselsettingen blant lavtlønte. Videre er det sannsynlig at tilbudet av deltidssysselsatte partielt sett vil øke, for eksempel for enslige mødre og partnere av arbeidsledige eller trygdede. I tillegg vil alle individene i økonomien være på samme bane, noe som kan tenkes å redusere det symbolske gapet mellom mottagere av sosiale ytelser og dem som finansierer dem (Fitzpatrick, 1999, s. 96).

Figur 3.2 kan nok se veldig stilisert ut, og jeg vil ikke gå i detalj på hvordan man forsøker å redusere omfanget av problemet under det nåværende systemet, men følgende sitat kan eksemplifisere at disse fellene er en realitet i velferds-Norge i dag:

Trygdeetaten reagerer nå kraftig på at regler i folketrygdloven gjør det mindre motiverende for uføre å gå tilbake i arbeid.[...] Alle uføre har rett til å ha skattefrie inntekter tilsvarende grunnbeløpet i folketrygden, noe som tilsvarer 51000 kroner. Dette er en mulighet svært mange benytter til å ta enkle arbeidsoppdrag. Det er i dag påfallende mange uføre som passer på å tjene akkurat nok til at inntekten er skattefri (Aftenposten, 22.12.01)

Gjennom empiriske undersøkelser i Storbritannia, har man forsøkt å tallfeste hvor mange som er utsatt for marginale skattesatser som er passiviserende høye. Disse studiene viser at et økende omfang av behovsprøving har gjort at insentivene for lavtlønte er svakere nå enn de var i 1979 (Fitzpatrick, 1999, s. 27). I 1985 stod for eksempel 70 000 mennesker overfor marginale satser på hundre prosent eller mer. Selv om man har greid å redusere dette tallet til 10 000 i 1995/96, har antallet individer med marginalsatt over seksti prosent økt fra 450 000 til 630 000, og antallet med 80 prosent eller mer har økt fra 290 000 til 420 000 (ibid.). Man får dermed den paradoksale effekten at behovsprøvd, offentlige ytelser, hvis hensikt er å hjelpe de fattigste, nærmest sementerer den sosiale lagdelingen. For eksempel vil mottagere av boligstøtte og barnehagetilskudd være utsatt for disse virkningene.

Fjerning av disse fellene fremheves ofte som den viktigste effekten i de lavere delene av arbeidsmarkedet. En annen virkning vil være at maktforholdene i lavtlønnsbransjer vil endres til fordel for arbeidstagere med lav inntjeningsevne, siden disse vil være mindre avhengige av lønnsinntekt enn de er under det nåværende regimet. Effekten kan dermed bli at arbeidsgiverne må tiltrekke seg arbeidskraft gjennom å skape jobber som er mer attraktive for denne gruppen. Som følge av dette, kan man forvente en tendering mot bedre arbeidsforhold i sektorer med sterke innslag av lavt lønnet arbeidskraft, samt en avskaffelse eller reduksjon av "dårlige" jobber. Dette skyldes enten at arbeidsgiverne tvinges til å forbedre arbeidsforholdene direkte, eller at økte lønnsutgifter stimulerer til investering i teknologi i disse bransjene. Man kan også hevde at arbeidsmarkedet som marked blir mer reelt, siden arbeidstagere i dag, grunnet arbeidslinjen, er tvunget til å akseptere jobbtilbud ingen ville godta under standard arbeidsmarkedsteoretiske betingelser (rasjonelle, frie aktører som maksimerer sin nytte over konsum og fritid). Individer med lav inntjeningsevne vil dermed ha muligheten til å foreta mer reelle valg, altså kan man si at deres reelle frihet utvides.

I tillegg vil en borgerlønn kunne hjelpe sysselsatte som i dag har en likevektslønn som er under fattigdomsgrensen, et fenomen som er utbredt i økonomier med fleksible arbeidsmarkeder, for eksempel i USA. Her har man en ledighetsrate på rundt fire prosent, samtidig som tolv prosent av befolkningen er definert som fattige. Enkelte estimerer at omkring ti prosent av dem som arbeider heltid året rundt i USA, har en inntekt under fattigdomsgrensen (usbig, 2001, s.2).

3.4 Økologi og borgerlønn

Økologi er kanskje ikke den mest åpenbare dimensjonen av en borgerlønn. Som dette avsnittet vil vise, er det imidlertid gode grunner for “de grønne” (DG) til å kikke nærmere på forslaget. Dette skyldes at borgerlønn langt på vei møter kritikken fra DG av den moderne velferdsstaten, særlig når det gjelder forholdet mellom økonomisk vekst og hensynet til de fattigste.

Kritikken deres tar utgangspunkt i at selv om velferdsstaten er et skritt på veien mot sosial rettferdighet, gjennom å gi de svakeste en viss frihet fra markedskreftene, så er den fortsatt et produkt av, og avhengig av, kapitalistisk konsum- og vekstorientering. Som følge av dette, ofres økologisk bærekraftighet for økonomisk vekst (Fitzpatrick, 1999, s. 180). At velferd og vekst har blitt to såpass sammenfiltrede konsepter, skyldes at den vanlige oppskriften for å skape bedre levekår for de fattigste har vært å øke den samlede produksjonen, en økning som ofte går på bekostning av miljøet (Clark og Kavanagh, 1996, s. 402). For å gi dem med minst kake mer, fokuserer man altså på å gjøre kaken større, heller enn å se på hvordan den er delt opp. Ifølge DG, er denne *logic of industrialism* (Fitzpatrick, 1999, s. 181) snarere en logisk brist, siden det innlysende faktum at det er grenser for økonomisk vekst i en endelig verden, gjør at velferdsstaten på sikt undergraver seg selv i mangel på bærekraftighet. Videre er det sosiale sikkerhetsnettet i et kapitalistisk samfunn innrettet for å kurere symptomer som det samme systemet har skapt, uten å angripe årsakene; for eksempel stress knyttet til konsum, arbeid og konkurranse.

Også i synet på arbeid, er DG kritiske til den moderne velferdsstaten. Dette dreier seg ikke bare om at man vil anvende såkalte “grønne” skatter, men om et mer grunnleggende syn på hvordan man bør betrakte samfunnets tilnærming til sysselsetting generelt. Mer konkret hevdes det at man bør gjøre borgernes velferd mindre avhengig av deres jobber, og at *Unemployment is held to be the consequence of a society addicted to employment, yet unable to satisfy its addiction* (ibid., s. 182).

Slik det er i dag, er sosiale roller og individenes identitet og status, i stor grad organisert og distribuert rundt lønnet arbeid, og ifølge DG bør man derfor forsøke å skape jobber ved å gjøre jobber mindre viktige, for eksempel gjennom arbeidstidsreduksjoner. Et for sterkt fokus på arbeidsinntekt og konsum, medfører videre at vi hovedsakelig defineres som

konsumenter, og at de som ikke lykkes i å oppfylle samfunnets krav til materielt forbruk, ender som konsument-klienter av en byråkratisert stat.

At det er sider ved et borgerlønnssystem som tiltaler mange av DG, skyldes altså i stor grad at en borgerlønn vil svekke koblingen mellom økonomisk vekst og hensynet til de fattigste. Under det nåværende systemet, er store deler av ytelsene fra det offentlige knyttet opp mot deltagelse i arbeidslivet, og derigjennom bidrag til produksjonsvekst, enten det er tidligere, nåværende eller fremtidige bidrag (ibid. s. 185). En borgerlønn som er ubetinget av den enkeltes villighet til å arbeide, vil medføre at det blir lettere for DG å vinne sympati for at man kan løfte de fattigste uten å ha et ensidig fokus på økonomisk vekst. Greier man å gjennomføre denne separasjonen, vil den moralske legitimeringen av økonomisk ekspansjon falle bort, og man kan flytte fokuset over på bærekraftighet (Clark og Kavanagh, 1996, s. 403). En borgerlønn vil også kunne gjøre alternativene til heltidsarbeid mer attraktive for mange, og dermed kunne medvirke til DG sitt ønske om å redistribuere jobber gjennom å oppmuntre til arbeidstidsreduksjoner, samt at folk vil ha bedre muligheter til å trekke seg helt ut av arbeidsmarkedet, for større eller mindre perioder.

En annen grunn til at mange av DG støtter borgerlønn, er at den kan stimulere til en dreining fra den ovennevnte fikseringen på lønnet arbeid, en såkalt *employment ethic*, til en sterkere vektlegging av en *ethic of common ownership* (ibid., s. 187). Dette er et syn på individet som medeier og ivaretager av natur- og økonomiske og teknologiske ressurser, som man har arvet fra tidligere generasjoner, og som skal videreføres til de kommende:

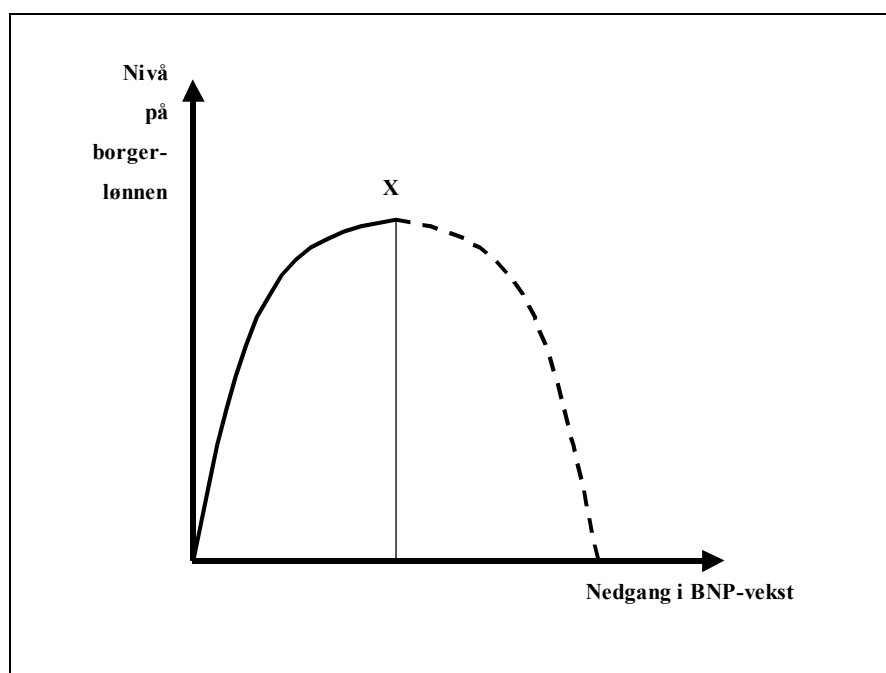
Whereas the present transfer system provides most to those who contribute the most to environmental damaging growth, a BI would express and embody a communal egalitarianism which is not captured by the insurance/assistance model (ibid., s. 188).

Den logiske implikasjonen av at en stor del av jordens ressurser tilhører alle i fellesskap, er at ressursene tilhører alle like mye, og derfor bør deles ut til alle i like porsjoner. En måte å gjennomføre dette på, er ved å implementere en borgerlønn.

I begynnelsen av dette kapitlet ble det gitt en begrunnelse for hvorfor en drøftelse av borgerlønn bør ses i lys av det ideologiske ståstedet til dem som deltar i debatten, og argumentasjonen til DG er et godt eksempel på dette. Hovedmotivasjonen til den delen av DG som ønsker borgerlønn, er at de tror at reformen vil dempe den økonomiske veksten, og

det er jo nettopp dette som er en av hovedinnvendingene mot systemet fra aktører med en annen ideologisk orientering. De grønne innser da også at man er nødt til å finne et nivå på borgerlønnen som bremser produksjonsveksten, uten at økonomien skrumper inn. Settes borgerlønnen for høyt, slik at økonomien kontraherer i mangel på arbeidskraft, vil skattegrunnlaget for finansieringen synke. Dette vil antagelig medføre at borgerlønnen må reduseres, slik at flere vil tilby sin arbeidskraft, og følgelig at økonomien vil vokse igjen. Dette dilemmaet illustreres grafisk i figur 3.3 (Fitzpatrick, 1999, s. 187):

Figur 3.3 Borgerlønn og avtagende vekst

Man må altså finne et optimalt nivå på beløpet som utbetales, det vil si et nivå som bremser veksten uten at man kommer til høyre for punkt X, hvor en ytterlige avtagning vil gi en nedgang i borgerlønnen og fornyet vekst. Borgerlønn kan altså fungere som et vekstdempende redskap kun på den heltrukne delen av kurven.

Dette er også en del av den første innvendingen som deler av DG har mot dette systemet, nemlig (som enkelte blant de liberale og konservative hevder) at en borgerlønn faktisk er vekstvennlig, og at det er en motsetning mellom DGs antimaterialisme og det høye velstands nivået som kreves for å finansiere en borgerlønn (ibid., s. 189). I følge denne gruppen, vil den eneste konsekvensen av en implementering være at man bevarer det

nåværende fokus på produksjon og konsum. I tillegg vil det at ordningen ikke stiller noen krav til dem som velger å løse sine bånd til arbeidsmarkedet, medføre at man ikke har noen innflytelse over hvilke aktiviteter denne gruppen velger å bruke tid på. Det er derfor ingen grunn til å anta at disse aktivitetene vil ha noen miljøvennlig side, men snarere være et produkt av, og avhengig av, en vekstorientert materialisme (ibid, s. 190). Denne grupperingen anser derfor borgerlønn som nøytral i forhold til de økologiske hensyn som de mener et politisk system må ta.

Konklusjonen må derfor være at selv om en borgerlønn reduserer de ovennevnte bindingene mellom velferd, sysselsetting og produksjon, må DGs tilnærming til ideen måtte avhenge av hvilke virkninger de antar den vil ha på den økonomiske veksten. Det er vel imidlertid liten grunn til å tro at veksten vil bli høyere med borgerlønn enn uten, og dermed vil DG antagelig ha lite å tape på en implementering.

3.5 Borgerlønn og feminisme

Det første feministiske aspektet ved en borgerlønn er at den i større grad enn eksisterende ordninger kan gi frihet og autonomi for kvinner. Dette skyldes at den sterke koblingen mellom offentlige ytelser og lønnet arbeid under det nåværende systemet, for eksempel pensjon og sykepenges, brytes. Dagens velferdsmodell er knyttet opp mot den enkeltes deltagelse i markedet for lønnet arbeid, samtidig som det er et etablert empirisk faktum at kvinner både har lavere deltagelse og lavere lønn enn menn (Alstott, 2001, s. 76). Det hevdes derfor at det er en skjevhet i systemet som gjør at kvinner kommer dårligere ut. Den logiske følgen av dette er at en borgerlønn på individnivå vil tjene kvinner mer enn den vil tjene menn, både i forhold til distribueringen av inntekt mellom individer i samfunnet, og gjennom en mer langsiktig virkning på kvinners muligheter i arbeidsmarkedet (Van Parijs, 2001, s. 20). Sistnevnte virkning skyldes i hovedsak at man forventer en større grad av arbeidsdeling i hjemmene, siden avhengigheten av arbeidsinntekten til den mannlige delen av husholdningene vil minke. Man kan derfor forvente en reduksjon i kjønnsforskjellene i arbeidsmarkedet, siden kvinners forhandlingsposisjon blir styrket, samtidig som menn kan bli mer tilbøyelige til å redusere sin arbeidstid (Fitzpatrick, 1999, s. 164).

En borgerlønn vil også i større grad anerkjenne dem i husholdningene uten arbeidsinntekt, noe som enkelte hevder vil styrke familieverdiene (Clark og Kavanagh, 1996, s. 405).

Videre vil man kunne fjerne eller lette fellene som partnere av arbeidsledige står overfor, siden man vil unngå at støtten til den arbeidsledige påvirkes av hvor mye partneren tjener (Fitzpatrick, 1999, s. 165), samt at kvinners økte uavhengighet av en mannlig lønsmottager gir dem større frihet fra *the tyranny of husbands and bureaucrats [..], as marriages collapse or administrative discretion is misused* (Van Parijs, 2001, s. 20). Ifølge Hermione Parker, en av dem som har kjempet for borgerlønn lenge, kan man forvente en generell redistribusjon fra menn til kvinner (Fitzpatrick, 1999, s. 166).

I likhet med gruppen av De Grønne, er det også mange blant feministene som motsetter seg borgerlønn. Hovedinnvendingen deres er at virkningen kan på kvinners tilbud av arbeid blir negativ, særlig for gifte kvinner, og at forskjellene mellom kjønnene dermed segregeres (ibid. s. 167). En borgerlønn vil gjøre det lettere for noen å forlate arbeidsmarkedet, mens den vil skape sysselsettingsmuligheter for andre, særlig for mange av dem som nå er ufrivillig arbeidsledige. Skeptikerne hevder at den første gruppen i stor grad vil bestå av kvinner, og sistnevnte gruppe av menn. I likhet med de grønne, er også mange av feministene skeptiske til hva dem som eventuelt trekker seg ut av arbeidsmarkedet kommer til å bruke tiden sin til, mer presist; hvorvidt menn vil bruke sin økte fritid på å delta i arbeidet i hjemmene (ibid.).

En feministisk tilnærming til borgerlønn, vil derfor være preget av hvilke effekter man antar at den vil ha på arbeidsmarkedet, spesielt på arbeidstilbudet. Tar man utgangspunkt i en mannssjøvinistisk modell (Groot, 1999, s. 137), der kvinner tar partnerens arbeidsinntekt samt all annen inntekt, inkludert borgerlønnen, for gitt, og der menns tilbud av arbeid er inelastisk, vil antagelig en borgerlønn ha en negativ effekt på kvinners deltagelsesrate og totalt arbeidstilbud (ibid.). En standard neoklassisk modellering av arbeidstilbudet, der alle individene behandles likt, vil antagelig ikke gi det samme resultatet (ibid.). Tenker man seg at lavtlønte og lavt utdannede i enkle og rutinepregede deltidsjobber har høyest elasticitet i arbeidstilbudet, skulle vel en borgerlønn innebære at man totalt sett får en nedgang i sysselsettingen blant kvinner, men samtidig er det vel begrenset hvor stort tap dette vil være for kvinnefrigjøringen, isolert sett. At en feministisk vurdering av borgerlønn i stor grad avhenger av dens virkninger på arbeidsmarkedet, føyer seg inn i et ganske tydelig mønster. Tilbudet av arbeid synes å være nøkkelen til forståelse av hvordan en borgerlønn vil fungere, uansett ideologisk ståsted.

3.6 Andre sider av borgerlønn

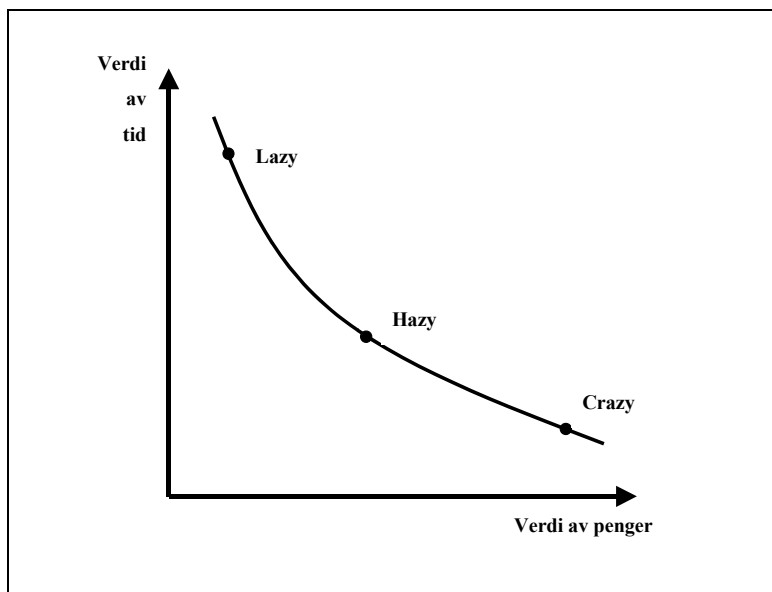
3.6.1 Nøytralitet

Som en inntekt som gis ubetinget til alle, uten behovsprøving eller krav om å arbeide, kan man hevde at en borgerlønn vil gjøre samfunnet nøytralt i forhold til oppfatningen om hva som er det gode liv. Dette skyldes at alternativene til lønnet arbeid vil bli flere, og dermed at individer med preferanser for fritid relativt til inntekt og konsum vil få utvidet sitt reelle mulighetsområde. Spekteret av aktiviteter som individene har mulighet til å delta i vil bli bredere, og man har en større mulighet til å engasjere seg i virksomheter som ikke har noen interesse for markedet. Dette kan illustreres ved bruk av to individer med identiske talenter, Crazy og Lazy (Van Parijs, 1995, s. 92-96).

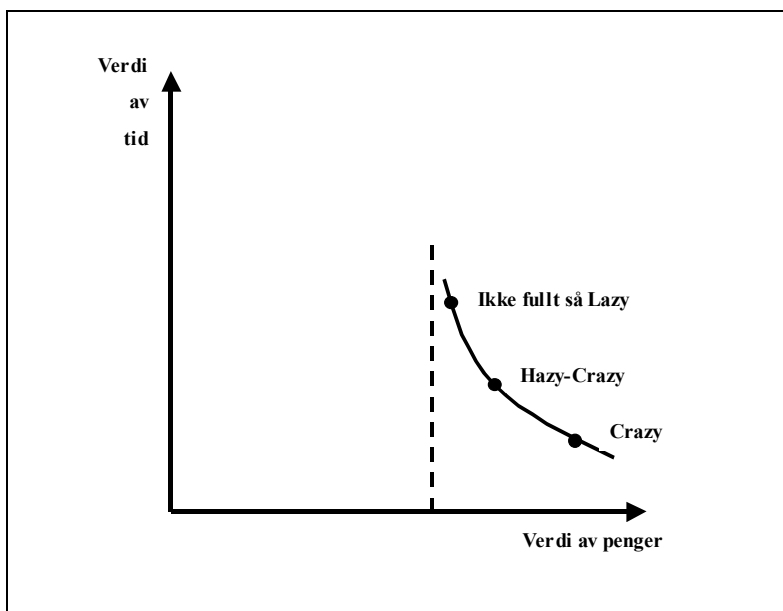
Crazy har preferanser for høy inntekt og høyt konsum, mens Lazy foretrekker å bedrive aktiviteter uten markedsverdi (fritid), og dermed ha en lavere materiell levestandard. Den lavere levestandarden Lazys fritidsorienterte livsstil impliserer, er et resultat av Lazys frie valg basert på egne preferanser, siden Lazy har et talent som kunne gitt ham like mye i arbeidsinntekt som den konsumorienterte Crazy. Disse to karakterene representerer de to ekstreme ytterpunktene av individene i samfunnet, og de fleste av oss befinner seg et sted mellom disse to. Vi andre kan dermed representeres ved Mister Hazy (Fitzpatrick, 1999, s. 49).

Et samfunn som er nøytralt i oppfatningen om hvordan deres borgere kan oppnå det gode liv, vil ifølge Van Parijs måtte respektere og anerkjenne individenes rett til selv å velge sin posisjon i forholdet mellom arbeid og fritid. Dette er et av kriteriene for å maksimere reell frihet (se kapittel 4), og et samfunn som oppnår denne nøytraliteten, kan illustreres grafisk i figur 3.4 (Fitzpatrick, 1999, s. 50).

At samfunnet er nøytralt i forhold til individenes beslutninger om tidsbruken sin, innebærer at alle kan velge hvor på denne kurven de vil være. Dette samfunnet vil stå i skarp kontrast til eksisterende, kapitalistiske velferdssamfunns fiksering på lønnet arbeid, samt det sosialdemokratiske ståstedet; *so concerned with the real freedom to consume as abundantly as one might wish that they lose sight of the real freedom to live as unconventionally as one might fancy* (Van Parijs, 1995, s. 33).

Figur 3.4 Nøytralitet mellom Crazy, Lazy og Hazy

Van Parijs hevder at det er en skjevhet i det nåværende systemet, til fordel for Crazy, og dermed at kurven som individene i virkeligheten velger sin plassering på, er skjøvet mot høyre. Dette illustreres i figur 3.5 (Fitzpatrick, 1999, s. 51):

Figur 3.5 Tvunget til å være Crazy

Alle som har preferanser som plasserer dem til venstre for den vertikale linjen, vil dermed ønske å leve et liv som de ikke har mulighet til å oppnå under det nåværende velferdsregimet. En borgerlønn som gis ubetinget til alle, uten krav om å arbeide, vil i større grad muliggjøre et liv i samsvar med preferansene til denne delen av befolkningen.

Problemet med at noen får utvidet sitt mulighetsområde, uten å behøve å gi noe tilbake, er selvfølgelig at individer med preferanser for inntekt og konsum får sitt mulighetsområde tilsvarende innskrenket, siden disse må finansiere de førstnevnte. Noen vil derfor si at der figur 3.5 diskriminerer Lazy, vil figur 3.4 diskriminere tilsvarende mot Crazy, siden Lazy lever av inntektene fra Crazys arbeidsinnsats. Dette er temaet for mye av kapittel fem. Det er i tillegg verdt å merke seg at også Van Parijs erkjenner at de to systemene overfor diskriminerer i hver sin retning (Van Parijs, 1995, s. 89), i hvert fall i dette stiliserte eksempelet. Han hevder imidlertid at det finnes et ikke-vilkårlig, nøytralt punkt i forholdet mellom Crazy og Lazy, et punkt man realiserer med en bærekraftig maksimering av borgerlønnen (ibid. s. 90-92). Argumentasjonen for dette er hovedsakelig begrunnet med filosofiske utledninger, og jeg vil ikke gå nærmere inn på dette her, men man kan få et innblikk i hovedprinsippene bak dette ved å lese kapittel fire.

3.6.2 Forenklingselementet

Av alle positive effekter en borgerlønn vil ha, er vel dette den mest innlysende. Reformen vil medføre en omfattende avbyråkratisering og forenkling av velferdssystemet, og dette vil frigjøre betydelige mengder arbeidskraft og andre ressurser. I 1995/96 var kostnadene ved administrasjon av det sosiale sikkerhetsnettet i Storbritannia hele 3.5 milliarder pund. Det er estimert at disse vil reduseres til 1 milliard pund, selv med en borgerlønn som er langt under fullt nivå, og der man beholder noe av de betingede velferdsordningene ved siden av (Fitzpatrick, 1999, s. 53). Disse innsparingene vil være betydelige også i Norge, og like viktig er kanskje frigjøringen av arbeidskraft. Denne frigjøringen vil nemlig motvirke en del av de negative effektene en borgerlønn kan ha på tilbud av arbeid, noe som er tema for deler av kapittel 5.

Som nevnt i avsnitt 2.1.3 kan dette forenklingselementet også gi et større håp om rettferdighet, siden ordningen blir lettere å forstå. Dette skyldes at det nåværende systemet oppleves som så komplisert og lite oversiktlig at mange ikke lykkes i å avhente de ytelsene

de har krav på. Forenklingen har derfor å gjøre med verdigheten til systemets brukere, mennesker som i dag er passive klienter av et ugjennomtrengelig byråkrati.

En borgerlønn vil ikke bare fjerne vilkårligheten som dette resulterer i, men også respektere borgernes privatsfære i vesentlig større grad enn i dag. Målrettede, behovsprøvde ytelser har som hensikt å hjelpe de svakeste, men i sin streben etter å være treffsikkert, virker systemet invaderende på brukerne (ibid., s. 52). Man kan hevde at velferdsstaten både overvåker sine borgere og regulerer deres atferd. Et eksempel på dette kan være meldeplikten ved arbeidsløshet. En arbeidsledig journalist skrev i februar 2002 en kronikk i Aftenposten om sitt møte med det sosiale sikkerhetsnett i Norge. Om meldekortet:

Problemet er imidlertid at det ikke bare er lønnet arbeid som skal føres opp. Også ulønnet arbeid skal oppgis, time for time. Har man for eksempel hjulpet en gammel nabo med å måke snø en dag, betyr det at man får tilsvarende mindre i trygd, selv om man ikke har fått et øre for jobben).[...] Personlig opplever jeg det som overvåking 24 timer i døgnet, syv dager i uken. Ikke en eneste time i løpet av den perioden jeg går arbeidsledig, kan jeg få lov til å disponere fritt uten at Aetat skal vite det og trekke meg i trygden. (Viumdal, 2002)

3.6.3 Etterutdanning og avkriminalisering av svart arbeid

Noen vil kanskje føle at påstanden om at vi lever i et ”kunnskapssamfunn” blir gjentatt til det kjedsommelige. En borgerlønn vil anerkjenne denne påstanden i større grad enn det nåværende systemet, noe som skyldes at alternativkostnaden ved etterutdanning/videreopplæring vil synke. Dette gjelder både for arbeidsledige og for dem som er i full jobb. Førstnevnte gruppe kan ta utdanning/videreopplæring/omskoleringskurs og så videre, uten å få avkortet ytelsen fra det offentlige, slik mange får i dag. Sistnevnte kan gjøre det samme, uten at arbeidsgiver eller arbeidstager selv må finansiere livsoppholdet i perioden uten arbeidsinntekt. At avkortingsreglene er et reelt problem for arbeidsledige, kan illustreres med kronikken nevnt i forrige avsnitt:

Et annet sted på meldekortet er det en rubrikk der man skal krysse av dersom man har vært på kurs eller tatt utdannelse i perioden. I så fall fører også dette til trekk i trygden, selv om vedkommende har brukt av sin egen trygd for å skaffe seg ny kompetanse for å komme i en bedre posisjon i arbeidsmarkedet (ibid.).

En borgerlønn vil også kunne ha en effekt på omfanget av svart arbeid. Denne effekten er imidlertid usikker. På den ene siden vil man kunne forvente en økning, siden skattetrykket generelt øker. På den annen side vil en borgerlønn avkriminalisere en del av det svarte arbeidet som utføres i dag, siden den vil gjøre det mulig å kombinere støtte (borgerlønnen) med arbeid, uten at støtten reduseres etterhvert som man erklærer lønnsinntekten. Dette er et aspekt av fattigdomsfellen nevnt i avsnitt 3.3. Den totale effekten vil dermed avhenge av *hvem* det er som utfører svart arbeid i dag, samt hvor stor virkningen av en økt skattesats vil være for dem som i dag erklærer sine inntekter.

4. Borgerlønn og realliberalisme

Som tidligere nevnt er borgerlønsdebatten preget av stor variasjon i aktørenes politiske ståsted. Et annet sentralt trekk er at deltageres tilnærming til diskusjonen er veldig forskjellig, noen er pragmatiske og effektorienterte, mens andre argumenterer prinsipielt og/eller ideologisk. Den ideologisk orienterte delen av debatten er i stor grad fokusert rundt arbeidet til den belgiske filosofen og økonomen Philippe van Parijs, og i særdeleshet hans hovedverk fra 1995, “Real Freedom for All. What (if anything) can justify capitalism?”, heretter RFA. Van Parijs var også en av de sentrale skikkelsene i dannelsen av BIEN. I RFA gir van Parijs en prinsipiell begrunnelse for borgerlønn som del av et helhetlig syn på hva han mener er et fritt og rettferdig samfunn, og jeg vil i dette kapitlet gi en presentasjon av hans syn, samt en kortfattet indikering av enkelte av innvendingene mot dette.

4.1 Realliberalisme

RFA er en ambisiøs bok, som på filosofisk grunnlag søker å utlede borgerlønn som en betingelse for individuell frihet og sosial rettferdighet. Van Parijs starter med å drøfte hvorvidt (ren) sosialisme eller (ren) kapitalisme som samfunnsformer er egnet til å skape den frihet for enkeltmennesker som han mener er påkrevd, og han avviser begge. Kritikken mot sosialismen er (kort fortalt) begrunnet i at den bryter med den enkeltes selveierskap (ved demokratisk kollektivism), og at fraværet av privat eiendomsrett i seg selv er frihetsinnskrenkende, siden det medfører at ingen har mulighet til å benytte seg av eksterne objekter uten godkjenning av kollektivet (RFA, s.10).

Liberalistenes påstand om at ren kapitalisme gir et fritt samfunn, avvises også. Siden *a libertarian's maximally free society is a society in which the aggregate of individual freedom is maximized, not one in which all are as free as possible* (RFA, s. 14), hevder van Parijs at denne gruppens fokus på eiendomsrettigheter og formell frihet i prinsippet kan legitimere sosiale strukturer som de fleste vil se på som veldig ufrie, for

eksempel enevelder. Ifølge liberalistene er et individs frihet kun innskrenket når dets *rettigheter* blir innskrenket, og de burde heller kalles *rettighetsfetisjister* (RFA, s. 15).

Van Parijs' ideal for et fritt samfunn består av tre komponenter. Den første er at samfunnet må sikre sine medlemmer trygghet gjennom sine institusjoner og lovverk, og at man etablerer en håndhevelse av dette lovverket som er tilstrekkelig for å tilse at medlemmenes rettigheter og eiendom ikke blir krenket. Denne negative friheten (frihet fra) er den samme som hos liberalistene, men som nevnt ovenfor er ikke dette tilstrekkelig, siden det ikke utelukker forhold som de fleste vil anse som overgrep mot enkeltindivider, for eksempel slaveri (RFA, s. 20). Den andre komponenten er at denne formelle sikkerhetsstrukturen er slik at den sikrer individenes selveierskap. Disse to komponentene utgjør tilsammen det van Parijs kaller formell frihet (RFA, s. 22), og som han hevder er nødvendig, men ikke tilstrekkelig, for et fritt samfunn (RFA, s 21).

Grunnen til at dette ikke er tilstrekkelig, er i prinsippet det samme argumentet han brukte for å avvise sosialismen, nemlig at et menneskes frihet krever tilgang til eksterne objekter/midler og at dette er noe som trygghet og selveierskap alene ikke kan garantere (RFA, s.21). Frihet for van Parijs er altså noe mer enn formell frihet, og her kommer den tredje komponenten, *muligheter*, inn i bildet. Muligheter inkluderer både indre og ytre ressurser (talent, handikap, formue osv.) man har til å skape det livet man måtte ønske. Tanken er at formell frihet er nytteløs så lenge man ikke har midler til å bruke den, eksemplifisert ved

if I am penniless, I am not really free to join the cruise; if I have no option but to starve or to accept a lousy job, I am not really free to turn the latter down (RFA, s.22).

Mangel på *reelle* alternativer hos individer som er formelt frie, leder altså van Parijs til å innlemme muligheter som den tredje komponenten i sitt ideal for et fritt samfunn. Dette idealet kaller han for reell frihet (real freedom). Et mulighetsområde, og dermed også den reelle frihet, er en kvantitativ størrelse. Idealet må derfor være å maksimere individenes reelle frihet (RFA, s.23), og dette operasjonaliseres ved at rettighetsstrukturen i komponent 1 er slik at

each person has the greatest possible opportunity to do whatever she might want to do (leximin opportunity) (RFA, s. 25). Dette leximin-kriteriet består av to elementer, og medfører at et sosialt regime er optimalt rettferdig hvis

- a) individene med det minste mulighetsområdet kommer bedre ut under dette regimet enn individene med det minste mulighetsområdet i andre aktuelle regimer (maximin-kriteriet) og, dersom minimumsnivået er det samme i to sammenlignbare regimer,
- b) individene med det nest minste mulighetsområdet kommer bedre ut enn de tilsvarende individene i de andre regimene, og så videre oppover.

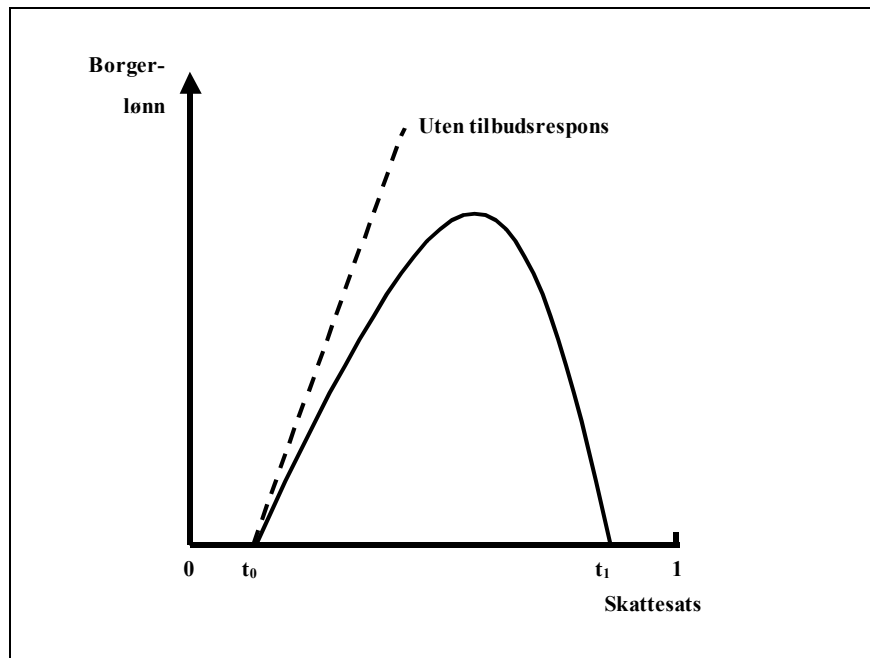
Prioriteringen mellom de tre komponentene (trygghet, selveierskap og leximin mulighetsområde) er ovenfra og ned, slik at det reelle mulighetsområdet til dem med det minste mulighetsområdet skal maksimeres *gitt* at alles formelle frihet respekteres. Et samfunn som innretter sine institusjoner etter dette mønsteret vil realisere reell frihet for alle, og ideologien som også anser dette for et rettferdig samfunn kaller van Parijs for realliberalisme (RFA, s. 27).

Foreløpig er det ingenting som tilsier at et differensiert velferdssystem er mindre egnet enn en borgerlønn til å sikre reell frihet. Her utvider van Parijs frihetsbegrepet, og innfører bruk av tid som en del av mulighetsområdet. På samme måte som reell frihet handler om midler og ikke bare rettigheter, handler det om midler til å leve som man vil, ikke bare til å velge mellom forskjellige former for konsum; *It is the real freedom to choose among the various lives one might wish to lead* (RFA, s.33). Den institusjonelle implikasjonen av dette er en inntekt som gis uavhengig av villighet til å arbeide, altså en borgerlønn.

Det er to ting som er viktig å presisere i forhold til realliberalisme. For det første; det har ingenting med egalitarisme å gjøre. Betingelsen om selveierskap vil begrense graden av likhet, og fokuset på muligheter, og ikke resultater, vil gjøre det samme. Leximin-kriteriet vil videre medføre at de som kommer dårligst ut, ikke kan gis enda mindre, uansett om begrunnelsen måtte være å skape mindre ulikheter. For det andre; van Parijs' *basic income* svarer ikke til basisgoder eller basisbehov, men er en basis som all annen inntekt kan plusses på. Den kan ligge både over eller under eksistensminimum, og den maksimeres ved å velge den skattestrukturen som, *gitt* insentiveffektene på arbeidstilbud, sparing og investering, gir den høyeste, varige skatteinngangen, nærmere bestemt den skattesatsen som korresponderer med toppen av Laffer-kurven (RFA, s. 38). Denne vises på neste side, hvor linjestykket $0-t_0$

og t_1-1 reflekterer utgifter til andre formål enn borgerlønn. Plasseringen av selve kurven, inkludert dens toppunkt, er vilkårlig satt.

Figur 4.1 Maksimering av borgerlønnen

Vi har altså at muligheten til å oppnå hva den enkelte ser på som det gode, gitt dennes indre og ytre ressurser, i utgangspunktet skal være den samme for alle (gitt at individets formelle frihet respekteres). Man kan likevel bevege seg bort fra denne strenge egalitarismen, såfremt det ikke medfører at mulighetene til individene med minst muligheter blir redusert. Med en forutsetning om at alle har identiske indre ressurser (talenter, handikaper og lignende), vil en persons muligheter avhenge av de ytre ressursene. Van Parijs kaller disse for *external assets/wealth/endowments* (RFA, s.98-101), og hver enkelt av oss har krav på en lik andel av disse. For å illustrere hvordan dette kan legitimere en borgerlønn, må man gå tilbake til historien om Crazy og Lazy fra kapittel 3.

Crazy er en person med preferanser for inntekt og konsum, og er villig til å arbeide mye for å oppnå dette. Lazy har preferanser for fritid, og vil helst ta det litt mer rolig. Disse to karakterene er de eneste innbyggerne på en øde øy, og den eneste ytre ressursen på øya er

eiendom (jord), en eiendom som Crazy og Lazy måtte dele likt mellom seg da de ankom øya, siden alle har krav på en lik andel av et samfunns eksterne ressurser. Jorden kan brukes til å dyrke én enkelt vare, nemlig poteter. Siden begge nå har den samme mengden eksterne ressurser tilgjengelig, men samtidig forskjellige preferanser, vil begge kunne få utvidet sitt mulighetsområde hvis det åpnes for handel mellom de to. Dette vil altså gi begge to en økt reell frihet. Den arbeidsomme Crazy vil derfor ønske å anvende Lazys andel av jorden til å dyrke poteter, samtidig som den fritidsorienterte Lazy vil ønske å gi hele, eller deler av, sin eiendom i bytte mot poteter han kan leve av. Lazy har dermed rett på en mengde poteter som tilsvarer verdien på den delen av jorden som han oppgir. Denne rettigheten er ubetinget av Lazys deltagelse i potetproduksjonen, altså er dette en ubetinget inntekt lik verdien av samfunnets (øyas) eksterne ressurser per innbygger, og i følge van Parijs har man dermed legitimert en borgerlønn på et ikke-vilkårlig nivå. Uavhengig av hvordan preferansene er distribuert i et samfunn, impliserer dette at *a work-independent income is unambiguously justified* (RFA, s. 100).

Dette synet på eksterne ressurser, synes å implisere at man skattlegger alle naturressurser, donasjoner, arv og lignende overføringer med hundre prosent, og tilbakefører alt som en ubetinget, uniform borgerlønn. Van Parijs innser (heldigvis) at en slik konfiskatorisk form for skattlegging ikke vil maksimere borgerlønnen på sikt, slik som illustrert med Lafferkurven ovenfor, men han presiserer ikke dette til mer enn at *a far lower tax rate is likely to be appropriate* (RFA, s. 90).

4.2 Jobber som aktiva

Etter å ha etablert denne *pool of external assets* (RFA, s. 100) som legitime beskatningsobjekter, hevder Van Parijs at disse kildene ikke er store nok til å finansiere en borgerlønn av vesentlig størrelse. Man må derfor begynne å se etter andre former for eksterne aktiva/ressurser, og med en definisjon av disse som *the whole set of external means that affect people's capacity to pursue their conceptions of the good life* (RFA, s. 101), fremlegger han den oppsiktsvekkende ideen at jobber utgjør slike aktiva.

I eksempelet med øya ovenfor, bestod samfunnet av en uavhengig produsent, mens produksjonen i det samfunnet vi lever i nå, i all vesentlighet er organisert rundt lønnet

arbeid. Jobber utgjør dermed et av virkemidlene folk har til å oppnå det livet de ønsker, faktisk den viktigste aktiva folk flest har. Dette gjelder selvsagt kun under en forutsetning av at jobber er en begrenset ressurs, altså at det eksisterer arbeidsledighet grunnet ikke-walrasianske trekk ved økonomien (RFA, s. 107). Dette kan være mangel på perfekt konkurranse av en eller annen årsak, eller det kan være manglende markedsklarering under perfekt konkurranse, grunnet mekanismer forklart i for eksempel effektivitetslønn- eller insider/outsider-modeller. Prinsippet er uansett at det eksisterer mennesker som ikke kommer inn på arbeidsmarkedet, men som kunne tenke seg, og er kvalifisert for, jobbene til dem som er sysselsatt allerede, og at de er villige til å ta disse jobbene til en lavere lønn enn dem som har dem. I en slik situasjon vil det være en differanse mellom den hypotetiske, markedsklarerende arbeidsinntekten og den inntekten som heves av dem som er i jobb, siden det ikke er mulig for de arbeidsledige å by ned lønnen. Denne differansen kalles *employment rents* (i mangel på et passende norsk uttrykk), og man tenker seg at dette er en gevinst som er monopolisert av dem som er innenfor arbeidsmarkedet (RFA, s. 107-108).

På samme måte som eksterne aktiva i øy-eksempelet overfor (jord), skulle fordeles i like deler til alle innbyggerne, vil et syn på jobber som aktiva medføre at jobbbrettigheter fordeles på samme måten. Konsekvensen av dette, er at man legitimt kan inkludere *employment rents* i finansieringsgrunnlaget for borgerlønnen, noe som vil øke dette grunnlaget betraktelig (RFA, s. 107). Størrelsen på disse *employment rents* vil øke med ufrivillig arbeidsledighet, men de vil bortfalle hvis ledigheten er frivillig. Uten ufrivillig ledighet, vil det imidlertid fortsatt eksistere *employment rents*. Dette kommer av at det alltid vil være enkelte som er misfornøyd med den jobben de har, og som kunne tenke seg å overta en annens jobb til en lavere lønn enn denne har.

I prinsippet burde man arrangere auksjoner av jobber for å gripe alle disse *employment rents*, noe som selvfølgelig ikke er realistisk. Van Parijs' løsning på dette er, som nevnt ovenfor, et skattesystem (inkludert kapital- og næringskatt) som maksimerer en bærekraftig borgerlønn. Man vil ikke kunne greie å nå alle *employment rents* på denne måten, men så lenge det ikke finnes tvungen sysselsetting, vil man heller ikke risikere å innkreve mer enn disse. Ingen vil nemlig ønske å beholde en jobb med en negativ *rent* (RFA, s. 115). Etter å ha begrunnet og forsvart legitimeringen av en substansiell borgerlønn beskrevet overfor, returnerer RFA til diskusjonen om kapitalisme versus sosialisme, slik som indikert i

begynnelsen av dette kapittelet. Van Parijs konkluderer med at han anser kapitalismen som fordelaktig, rett og slett fordi dens effisienssegenskaper vil generere en høyere borgerlønn enn et sosialistisk system vil gjøre (RFA, s. 186-191).

Dette kapittelet har vært et forsøk på å gi en fremstilling av hvordan hovedanføreren for borgerlønn i Europa, Philippe van Parijs, argumenterer for borgerlønn som del av en helhetlig ideologi om sosial rettferdighet. Fremstillingen er selvfølgelig noe stilisert og overflattisk; for eksempel vil jeg ikke gå i dybden på hva som skjer når man dropper antagelsen om individenes identiske talenter, noe Van Parijs hevder ikke vil rukke ved konklusjonene (RFA, s. 92). Videre vil jeg ikke gi noen utførlig drøftelse eller diskusjon av realliberalismen, men bare kort indikere hva enkelte har påpekt av svakheter i Van Parijs argumentasjon.

Det første og mest innlysende spørsmålet, er hvorvidt employment rents impliserer en rett til en *ubetinget* inntekt, eller om en rettighet til jobbaktiva bortfaller ved manglende vilje til å nyttiggjøre seg av denne aktiva. Jobber er resultat av sosialt samarbeid, og eksisterer ikke i en slags “naturlig tilstand” (White, 1997, s- 321), slik som for eksempel olje eller fisk. Denne innvendingen er en sentral del av kapittel 5.

Det mer grunnleggende synet Van Parijs har på rettferdighet og frihet, har også blitt kritisert. For eksempel er hans definisjon av reell frihet:

the opportunity to do whatever one might want to do og the real freedom to choose among the various lives one might wish to live (RFA, s. 33, mine understrekninger). Frihet er altså muligheten til å gjøre ting, uavhengig av om man faktisk kunne tenke seg å gjøre dem, og uavhengig av hvorfor man eventuelt ikke kan gjøre disse tingene (Barry, 1996, s. 250).

Definisjonen av reell frihet gir dermed ingen prioritet til ønsker man faktisk har over ønsker som man *kunne hatt*, men ikke har. Barry, som selv er tilhenger av borgerlønn av mer pragmatiske årsaker enn Van Parijs, går så langt som til at *it seem bizarre to build an entire social philosophy around a definition of freedom that has this implication* (ibid. s. 251).

Videre vil en leximinering av muligheter kreve en kompensasjon for handikaper som går ut over alle proporsjoner. Barry nevner som eksempel en dedikert tennisspiller som mister en tå. Leximinering av muligheter synes å kreve at vedkommende kompenseres så mye for

tapet av denne tåen at han er indifferent mellom sin nye og sin gamle situasjon, noe Barry naturlig nok anser som absurd (ibid, s. 270). Han anerkjenner imidlertid at dette er noe van Parijs er oppmerksom på, men at løsningen hans svinger helt tilbake og medfører en motsatt skjevhet. Dette skyldes, veldig kort fortalt, at van Parijs' løsning impliserer at man ikke skal få kompensasjon for hemninger som det *kan tenkes* at man ikke bryr seg om at man har. Mer presist: at det kan finnes et menneske i dette samfunnet (som er ved sine fulle fem og) som foretrekker å være i den hemmedes situasjon fremfor en annens (ikke-dominerte ulikheter) (RFA, s. 59-60). Dette anser Barry som *equally absurd in its stinginess* (ibid.). RFA er i det hele tatt en bok som har skapt en del diskusjon siden den kom ut i 1995, og det kommer stadig ny litteratur som drøfter de synspunktene den presenterer.

5. Innvendingene

Drøftelsen av borgerlønn har hittil vært noe i retning av en solskinnshistorie, men dette kapittelet vil vise at det kanskje ikke er helt tilfeldig at ideen ikke har fått større gjennomslag, og vakt større interesse, enn det den har. Det finnes mange innvendinger mot et borgerlønnssystem, og mange av dem vil bli tatt opp i herværende kapittel. Det er imidlertid to sider ved systemet som krever en ekstra grundig vurdering, og disse har jeg valgt å kalle for *parasittinnvendingen* (Groot, 1999, s. 4) og *umulighetsteoremet* (ibid., s. 114). Sistnevnte går også under navnet kostnads-/ineffektivitetsinnvendingen (f. eks. Fitzpatrick, 1999, s. 66). Disse to problemene vil bli drøftet i egne avsnitt, mens resten av de forskjellige motforestillingene blir gjennomgått samlet. Det er imidlertid viktig å være klar over at mange av disse innvendingene delvis henger sammen, og i tillegg at mange har sitt utspring i de samme momentene på plussiden i vurderingen av reformen.

5.1 Parasittinnvendingen

Dette er den vanligste, enkleste og mest knusende innsigelsen mot borgerlønn, og den er ekstra sterk siden den både er en del av alminnelig, folkelig intuisjon, innbefatter sterke økonomiske argumenter, samt har prinsipielle og rettferdighetsfilosofiske sider som tilhengerne av borgerlønn har problemer med å finne motsvar på. Utgangspunktet for innvendingen er selvfølgelig at en borgerlønn gis ubetinget til individene i et samfunn, uten at samfunnet har mulighet til å kreve noe tilbake. Systemet innebærer altså en mangel på gjensidighet (reciprocity) i forholdet mellom individ og samfunn, og åpner for at mennesker med preferanser for mye fritid, får tilfredsstilt disse behovene på bekostning av den produktive, skattebetalende delen av befolkningen. Dette er et element som intuitivt strider mot rettferdighetsfølelsen til folk flest, en intuisjon som er nedfelt i uttrykk som “den som ikke arbeider, skal heller ikke spise”, “yt etter evne, få etter behov”, “gjør din plikt, krev din rett”, og lignende.

I motsetning til en borgerlønn, er det nåværende systemet underlagt gjensidighetsprinsippet ved at samfunnet stiller krav til at for eksempel en arbeidsledig skal gjøre et anstendig forsøk

på å skaffe seg en jobb, godta en jobb som blir tilbudt, gjennomføre omskolering/ videreutdanning eller på andre måter ta initiativ til å komme seg ut av sin situasjon (og dermed bidra til verdiskapingen i samfunnet). Videre har den arbeidsledige meldeplikt, trygdede avkreves legeattest og bostøtte gis på grunnlag av behovsprøving. Det er neppe noen overdrivelse å si at gjensidighet er et grunnleggende trekk ved den velferdsstaten vi har i dag, og betegnende for utfordringen som tilhengerne av borgerlønn har, er at det første oppslaget i Dagbladet etter at det høsten 2001 ble kjent at regjeringen skulle utrede borgerlønn, var: "Reis jorda rundt på statens regning", med intervju av en jublende representant for reiselivsnæringen (Dagbladet, 29.10.01). Som nevnt i kapittel to kan man også hevde at arbeidslinjen er en stadig mer fremtredende dimensjon av velferdssystemet. Prinsippet bak denne er blant annet den gjensidige forpliktelsen mottageren har til å gi noe tilbake for støtten som mottas.

Det økonomiske aspektet ved parasittinnvendingen er først og fremst knyttet opp mot effektivitet og bærekraftighet, og tas derfor som en del av neste avsnitt. Jeg vil i resten av dette avsnittet hovedsakelig konsentrere meg om de prinsipielle sidene ved mangel på krav om gjensidighet, hvorvidt gjensidighetskravet er gyldig og om hvordan innsigelsen besvares av dem som støtter borgerlønn.

I kapittel 3 ble det vist hvordan en borgerlønn vil skape nøytralitet mellom arbeids- og fritidsbaserte måter å innrette livene sine på, og at dette vil utvide spekteret av mulige aktiviteter borgerne kan bedrive, siden markedsdisiplineringen av individene svekkes. Det ble også vist at det nåværende systemet diskriminerer dem med sterke preferanser for fritid, fordi disse tvinges til å oppgi denne fritiden for å delta i lønnet arbeid. Som det kort ble nevnt, er imidlertid problemet at et samfunn som tilstreber nøytralitet mellom arbeid og fritid, ved å understøtte dem som velger å ikke ta lønnet arbeid, samtidig diskriminerer den produktive, skattebetalende delen av befolkningen, siden disse må finansiere denne fritiden.

Det økte mulighetsområdet til de fritidsorienterte individene, motsvares altså av en innskrenkning i mulighetsområdet til dem som vil arbeide og konsumere mye. Kritikerne hevder derfor at en borgerlønn rent prinsipielt er urettferdig, fordi den muliggjør at individer er gratispassasjerer på sine medborgeres produktive bidrag, og at den delen av befolkningen som bidrar til frembringelsen av det sosiale produkt, derfor blir utbyttet (White, 1997, s. 312). Disse kritikerne hevder at et rettferdig samfunn må anvende *gjensidighetsprinsippet*.

5.1.1 Gjensidighetsprinsippet

White definerer dette prinsippet ved at *those who willingly enjoy the economic benefits of social cooperation have a corresponding obligation to make a productive contribution, if they are so able, to the cooperative community which provides these benefits* (ibid., s. 317).

Videre hevdes det at det ikke bare er urettferdig å nyte fruktene av sosialt samarbeid (som f.eks. arbeid), uten å gjøre et produktivt bidrag tilbake, det er også å behandle sine medborgere som et instrument for eget velvære (ibid., s. 318).

White erkjenner imidlertid at definisjonen over må brukes med forsiktighet, siden den åpenbart har antiegalitære dimensjoner. Dette skyldes at den kan tolkes som om verdien av ytelsen man mottar, skal være i proporsjonalt samsvar med verdien av bidraget. Siden det eksisterer vilkårlige variasjoner i individers disposisjoner og talenter, og dermed i verdien av deres produktive bidrag, vil en slik proporsjonalitet reflektere og anerkjenne disse variasjonene når samfunnet distribuerer sine midler (ibid.). Den naturlige følgen av dette, er å gi gjensidighetsprinsippet en mer egalitær tolkning, det vil si en tolkning som er konsistent med et prinsipp om like muligheter. En slik tilnærming til gjensidighet, vil gi et prinsipp som fastholder sammenhengen mellom deltagelse og støtte (arbeidskravet), men som ikke understøtter ulikheter som er et resultat av en vilkårlig distribusjon av inntektsevner, og som differensieres for å utlikne forskjeller som skyldes en vilkårlig distribuert grad av behov (ibid.). White innfører dermed følgende definisjon av gjensidighetsprinsippet:

Each person is entitled to a share of the economic benefits of social cooperation conferring equal opportunity (or real freedom) in return of an equal handicap-weighted quantum of contributive activity (ibid.).

Dette er det prinsippet som den moderne velferdsstaten anvender, og som mange motstandere av borgerlønn hevder at ethvert samfunn bør bygges på. En borgerlønn finansiert ved inntektsskatt, bryter radikalt med dette prinsippet. Reformen anses derfor som en institusjonalisering av sosial urettferdighet, siden den per definisjon muliggjør utbytting av dem som bidrar til å skape verdier i samfunnet. Denne innvendingen er så intuitiv og kraftfull at man er nødt til å imøtegå den på en eller annen måte, uansett hvilken motivasjon man i utgangspunktet måtte ha for å støtte en borgerlønn. Dette har da også vært forsøkt gjort, og resten av dette avsnittet vil konsentrere seg om de forskjellige motsvarene på parasittinnvendingen.

5.1.2 Arv-argumentet

Nok en gang kan man bruke eksempelet med en øde øy, denne gang med en gruppe mennesker hvis eneste næringskilde er naturressursen fisk (Fitzpatrick, 1999, s. 59). Disse menneskene forsøker å lage en ordning med sosial forsikring, der halvparten av fisken den enkelte fanger, legges i en pott for å sikre den enkelte mot å sulte på dager med dårlig fiske, og for å utjevne forskjellene mellom fiskeferdigheter og –konsum. Parasittinnvendingen impliserer at den som ikke forsøker å gjøre et bidrag til å skaffe fisk til denne potten, heller ikke har krav på noe å spise. En “borgerfisk” vil derfor være en utbytting av dem som bidrar, eller forsøker å bidra, til potten. Synes man at dette er en gyldig beskrivelse av samfunnet vi lever i i dag, vil man få store problemer med å argumentere for en borgerlønn.

De som forsøker å gjendrive parasittinnvendingen, synes imidlertid at dette er en ufullstendig representasjon av virkeligheten. Disse hevder at en vesentlig andel av ressursene i samfunnet ikke er underlagt gjensidighetsprinsippet, siden de har en verdi som er uavhengig av sosialt samarbeid. Dette gjelder spesielt for rene naturressurser, men også for ressurser skapt av avdød arbeidskraft og tidligere utviklet teknologi og kunnskap. I øy-eksempelet ovenfor, kan man forestille seg at det eksisterer et oppdrettsanlegg, utviklet av en avdød gruppe som bodde på øya før vår gruppe kom dit. I et slikt tilfelle kan man hevde at de som ikke bidrar til å drive dette anlegget, allikevel har rett til sin del av den fisken som genereres av teknologi som allerede var der når gruppen seilte i land. Skillet går altså på hvor stor del av en produksjon som er resultatet av dagens sosiale samarbeid. For eksempel hevder White (1997, s. 320) at den før-sosiale dimensjonen av rene naturressurser, medfører at *distribution of these resources, or their monetized equivalent, thus appears to lie largely outside the scope of application of the reciprocity principle*. Hver enkelt har dermed rett til en ubetinget inntekt lik verdien av disse verdiene per innbygger. Som nevnt i kapittel 4, er imidlertid ikke dette nok til å finansiere en borgerlønn av vesentlig størrelse.

5.1.3 Employment rents

Begrunnet med rettferdighetshensyn, fastslår altså White at alt produktivt resultat av sosialt samarbeid må være underlagt gjensidighetsprinsippet. Som nevnt i kapittel 4 hevder imidlertid Van Parijs at det som er avgjørende, er hvorvidt en aktiva har et begrenset tilbud. Sistnevnte syn resulterer i at man legitimt kan finansiere en borgerlønn gjennom inntektsskatt, grunnet såkalte *employment rents*. Disse ble også forklart i kapittel fire, og er

kort fortalt differansen mellom den lønna hver enkelt sysselsatt har og den samme sysselsattes hypotetiske, walrasianske likevektslønn. Ideen er at de som er i arbeid, monopoliserer disse *employment rents*, og dermed at de er gratispassasjerer så lenge de ikke er villige til å finansiere en borgerlønn.

Problemet er imidlertid at en arbeidsledigs krav om en ubetinget inntekt, som kompensasjon for at de sysselsatte har monopolisert gevinsten ved å ha en jobb, vanskelig kan være legitim uten at den arbeidsledige samtidig demonstrerer villighet til å gjøre et produktivt bidrag ved anledning (White, 1997, s. 321). Det virker derfor som om et forsøk på å innlemme disse *employment rents* i finansieringsgrunnlaget for en borgerlønn, utsettes for de samme intuitive motforestillingene som hensikten var å imøtegå da Van Parijs introduserte dem.

Et annet problem ved *employment rents*, påpekt av Groot (1999, s. 67), er at resonneringen som fører til at man legitimt kan inkludere disse i finansieringsgrunnlaget, rent prinsipielt krever at man også inkluderer såkalte *unemployment rents*. Disse kan defineres som differansen mellom inntekten man har som arbeidsledig og den lavere inntekten man ville hatt hvis arbeidsmarkedet klarerte. I en walrasiansk verden ville det ikke eksistere arbeidsledighet, og derfor heller ingen ledighetsstøtte. All ledighetsstøtte som utbetales i dag, vil derfor måtte komme som fradrag i det ovennevnte finansieringsgrunnlaget. Dette ville selvfølgelig redusere dette grunnlaget betraktelig. Det vil følgelig ikke være noen overdrivelse å si at forsøket på å imøtegå parasittinnvendingen, ikke har vært spesielt vellykket, foreløpig.

5.1.4 Pragmatikernes motsvar

Pragmatists, however, can take the view that the numbers count (Barry, 1996, s. 244). Dette sitatet beskriver kjernen i holdningen til dem som motsvarer parasittinnvendingen utfra et syn på borgerlønn som en sosial reform med pluss- og minussider. En slik pragmatisk tilnærming, medfører rett og slett at man foretar en avveining mellom de positive effektene en borgerlønn vil ha på den ene siden, og inkluderer parasittproblemet blant de negative effektene på den andre siden. Implikasjonen av dette, er at man anerkjenner gruppen av gratispassasjerer som en ulempe ved systemet, men *one that has to be put into the balance against its manifold advantages* (ibid.), og at, hvis gruppen av gratispassasjerer er liten, *one has to think about whether we are prepared to put up with these 'malafide' recipients of BI*

(Groot, 1999, s. 18). Med en innføring av borgerlønn som skjer gradvis, vil man få et empirisk grunnlag for å predikere hvor omfattende problemet vil bli når beløpet senere når sin fulle størrelse. Denne strategien, sammen med den som beskrives i neste avsnitt, synes for meg som den beste måten å forsøke å motsvare parasittinnvendingen på.

5.1.5 Borgerlønn som instrument for gjensidighet

I tidligere avsnitt har det blitt påpekt at et samfunn bør anvende gjensidighetsprinsippet i sin velferdspolitik, at dette er vanskelig å avvise ut fra rettferdighetsteoretiske prinsipper, og at man dermed synes tvunget til å ta en pragmatisk tilnærming til problemet. Som Stuart White påpeker, kan man imidlertid argumentere for at selv om borgerlønn representerer et brudd på gjensidighetsprinsippet på den ene siden, vil reformen ha effekter som på den annen side er særdeles gunstige i forhold til nettopp gjensidighet (White, 2002, kap. 8). Dette kan ses på som en variant av den pragmatiske måten å vurdere reformen på, nevnt ovenfor, men argumentasjonen har også prinsipielle sider. White identifiserer flere effekter som er positive i forhold til parasittinnvendingen, og av disse kan nevnes:

1. Sysselsettingsmuligheter.

Tror man at en borgerlønn kan skape høyere og mer stabil sysselsetting, vil den også øke individenes muligheter til gjensidig deltagelse på en personlig tilfredsstillende måte.

Følelsen av å ikke ha muligheter til å innfri de krav som samfunnet stiller om motytelser for velferd, kan skape frustrasjon og tap av selvrespekt hos dem det angår.

2. Sosial lønn.

En borgerlønn vil gi en slags reversert gjensidighet, siden den i større grad vil gi kompensasjon for samfunnstjenlige aktiviteter som ikke nødvendigvis belønnes av markedet. Man kan dermed få et bedre samsvar mellom samfunnets anerkjennelse av den enkeltes virksomhet og gjensidighetskravet.

3. Kvalitet på jobber.

Som nevnt i kapittel to kan man forvente at en borgerlønn vil gjøre det lettere for individene å takke nei til dårlige jobber. Avlønningen av disse jobbene vil derfor bys opp, og dette stimulerer til at arbeidsgiverne forbedrer disse arbeidsplassene, for eksempel gjennom å investere i teknologi som gjør dem mer attraktive. Dette kan igjen stimulere til at lavt kvalifisert arbeidskraft i større grad innfrir gjensidighetskravet.

White argumenterer derfor for at: *on balance, a contemporary capitalist society might get closer to satisfying the overall demands of fair reciprocity with a substantial UBI than without one* (ibid.). Denne argumentasjonen avhenger imidlertid av hvilke effekter man tror at en borgerlønn vil ha, akkurat som argumentasjonen i kapittel 3, noe White også innser. Et annet problem White identifiserer, er at det kan finnes systemer som har de samme positive effektene nevnt ovenfor, men som ikke er utsatt for parasittinnvendingen. Her nevner han participation income (PI, se kapittel 2), selektiv borgerlønn og tidsbegrenset borgerlønn. Jeg vil ikke gå nærmere inn på disse her.

En avslutning av denne delen vil måtte peke på den pragmatiske tilnærmingen, kombinert med et fokus på borgerlønnsens gjensidighetsvennlige sider, som den beste måten å imøtegå parasittinnvendingen.

5.2 Umulighetsteoremet

Denne innsigelsen har sitt utspring i påstanden om at en borgerlønn enten vil være for lav til at det er sosialt akseptabelt, eller for høy til å være gjennomførbar. Mange anser derfor ideen for utopisk, selv om de anerkjenner at systemet har flere gode sider (Groot, 1999, s. 114). Som nevnt i innledningen til dette kapittelet, har umulighetsteoremet et visst slektskap med parasittinnvendingen. Dette skyldes at forholdet til arbeidstilbudet er sentralt i analysen av begge. I kapittel to ble det argumentert for at forholdet mellom effektivitet og omfordeling generelt sett er usikkert, i hvert fall at effektivitetstapet ikke er uunngåelig. En borgerlønn vil imidlertid innebære både at kravet om å arbeide bortfaller, og at det samtidig er mulig å klare seg uten arbeidsinntekt. For at reformen skal være realiserbar, må man derfor finne et nivå på ytelsen som gjør at den er tilstrekkelig for dem som virkelig trenger bistand, samtidig som den ikke har incentiveeffekter som undergraver arbeidstilbudet. At denne avveiningen kan transformeres fra skrivebordstanke til realpolitisk virkelighet, er avgjørende

for om borgerlønn er et forslag som bør vurderes nærmere. Skeptikerne mener at den ikke kan det.

Problemet som skeptikerne peker på, er at altså at man med en borgerlønn forsøker å gjøre to ting på en gang, to ting som ikke er forenlige. På den ene siden vil man opprettholde den graden av sosial sikkerhet som det nåværende systemet gir. Det betyr at det uniforme beløpet man betaler ut til alle, må gi de svakeste og mest sårbare i samfunnet den samme tryggheten og beskyttelsen som individuelt tilpassede støtteordninger gir i dag. Gjør det ikke det, vil man ikke bare svikte i forhold ansvaret for denne gruppen, men borgerlønnen vil i tillegg fungere som et disiplineringsverktøy som tvinger de fattigste ut i arbeidsmarkedet, samtidig som den gir middel- og overklassen økt kjøpekraft (Fitzpatrick, 1999, s. 66).

På den annen side må altså ikke ytelsen være for omfattende. Den viktigste grunnen til dette, er som nevnt at insentivene til å tilby arbeidskraft vil reduseres, og dermed at mange trekker seg ut av arbeidsmarkedet. Den prinsipielle siden av denne effekten ble drøftet i forrige avsnitt. Det økonomiske aspektet har to komponenter.

Den første, og mest innlysende komponenten, er at jo høyere nivå på borgerlønnen, jo mer behagelige liv går det an å leve uten arbeidsinntekt. Dette vil i seg selv gjøre at arbeidstilbudet kan ventes å falle med stigende borgerlønn, med en påfølgende reduksjon i økonomisk effektivitet og BNP. Den andre komponenten er at jo høyere nivå man vil ha på borgerlønnen, jo høyere skattesats kreves for å finansiere den. Blir den påkrevde skattesatsen høy nok, kan man risikere å havne i en negativ BNP-spiral (Groot, 1999, s. 114). Dette skyldes at faren er stor for at reduksjonen i arbeidstilbudet til dem med middels eller høye inntekter, blir større enn økningen i arbeidstilbudet hos dem som nå er arbeidsledige eller av andre grunner får sterkere insentiver til å arbeide. BNP vil dermed falle, og skattesatsen må heves ytterligere for å sikre staten de nødvendige inntekter. Dette vil gi enda en nedgang i BNP og en påfølgende skatteøkning, og så videre.

Enkelte har også pekt på at en borgerlønn som er høy nok til å leve av, samtidig som man er ganske fattig uten annen inntekt ved siden av, vil sementere eller forsterke allerede eksisterende sosial lagdeling. Særlig blant unge mennesker med lav inntjeningssevne og/eller lav "arbeidsmoral" (work ethic), kan man risikere å oppleve en betydelig tilbaketrekning fra

arbeidsmarkedet. Dette kan resultere i et todelt samfunn, med en sosialt deltagende og lønnsarbeidende gruppe i den ene delen, og en inaktiv gruppe i den andre, passivisert av sin borgerlønn (Fitzpatrick, 1999, s. 66).

En mulig løsning på umulighetsteoremet kan være en endogen borgerlønn, det vil si en ordning der en gitt andel av BNP går til utbetaling av denne (Groot, 1999, s. 44). Blir borgerlønnen for høy, vil man dermed få en nedgang i arbeidstilbudet og en påfølgende senking av BNP. Borgerlønnen vil dermed synke, og det vil den gjøre helt til den blir så lav at arbeidstilbudet stiger igjen. Disse mekanismene vil altså sikre at systemet er bærekraftig, men teori vil ikke kunne avgjøre størrelsen på ytelsen under et slikt regime, og man kan derfor ikke avgjøre om det vil være påkrevd med et velferdssystem ved siden av.

En oppsummering av dette avsnittet vil måtte dreie seg om arbeidstilbudet. Det mest avgjørende spørsmålet i forhold til borgerlønn, er hvorvidt man kan gi en ytelse som er romslig nok for dem som virkelig trenger den i utgangspunktet, samtidig som elasticiteten i arbeidstilbudet er lav nok til å unngå at tilbaketrekingen fra arbeidsmarkedet blir altfor massiv. Dette vil bli en hårfin balansegang, hvis vanskelighetsgrad avgjøres av de individuelle trekkene ved økonomiene som borgerlønnen eventuelt implementeres i. I Norge vil denne utfordringen bli ekstra stor. Norsk økonomi er preget av lav arbeidsledighet, høy utnyttelsesgrad av potensiell arbeidskraft, inflasjonspress og lett tilgjengelige finansielle midler til å finansiere en romslig borgerlønn. Sistnevnte poeng gjør at det, rent politisk, rett og slett kan bli fristende å sette borgerlønnen for høyt, samtidig som den lave ledigheten medfører at man har mindre å gå på i forhold til reduksjon i arbeidstilbudet. Etter hva jeg kan forstå, vil en borgerlønn lettest kunne implementeres i land som er relativt velstående, men som samtidig har en betydelig arbeidsledighet. Eksempler på dette kan være Belgia og Italia.

5.3 Andre innvendinger

5.3.1 *Fleksibelt arbeidsmarked som problem*

Som nevnt i kapittel 3 er det mange som forventer at en borgerlønn vil skape betydelig høyere fleksibilitet i arbeidsmarkedet. Hos mange er dette også utgangspunktet for kritikken av systemet. Disse hevder at arbeidsgiveres mulighet til å presse ned lønningene, vil innebære at disse over tid vil utvikle en sysselsettingspolitikk basert på *lav lønn-lav produktivitet* istedenfor på *høy lønn-høy produktivitet* (Clark og Kavanagh, 1996, s. 402). En borgerlønn blir av disse sett på som en subsidiering av arbeidsgiverne, og derfor at minstelønningene i hvert fall bør beholdes ved en eventuell implementering (ibid.). Hvorvidt arbeidsmarkedet har de samme markedsklarere mekanismene som andre markeder, er imidlertid usikkert, og igjen er man inne på momenter som avhenger av elastisitetene i arbeidstilbudet.

Som Keynes skal ha påpekt i sin *General Theory* (Clark og Kavanagh, 1996, s. 403), vil økt fleksibilitet i arbeidsmarkedet også ha andre negative konsekvenser. Aggregert etterspørsel vil være mindre stabil jo mer fleksibelt arbeidsmarkedet er. En konjunkturedgang vil for eksempel medføre større nedgang i lønningene jo mindre rigide lønningene er nedover. Dette vil videre føre til at nedgangen i privat konsum blir kraftigere, og dermed at den negative konjunkturutviklingen forsterkes.

5.3.2 *Migrasjon*

En borgerlønn innført i ett enkelt land, kan også ha innvirkning på migrasjonsmønstrene. Selv om det selvfølgelig finnes en nærmest uendelig rekke med årsaker til at mennesker flytter mellom forskjellige områder, og i tillegg at det detaljmessige designet på borgerlønnssystemet må avklares politisk ved en eventuell implementering (se avsnitt 2.1.1), vil ordningen ha enkelte generelle trekk som kan forventes å innvirke på migrasjon. Med en (forenklet) antagelse om at de rent økonomiske motivene for å flytte til et annet land, stammer fra en vurdering av realinntekt i hjemlandet versus forventet realinntekt i det andre landet, kan man peke på enkelte sannsynlige effekter.

En borgerlønn vil innebære en hardere skattlegging av dem med høy inntjeningssevne. Videre vil den redistributive effekten høyne disponibel inntekt for dem med lav inntjeningssevne og/eller manglende preferanser for lønnet arbeid. Generelt vil man kunne forvente et høyere velferdsnivå for den sistnevnte og et lavere for den førstnevnte. Omfanget av disse effektene vil selvfølgelig avhenge av nivået på borgerlønnen og den flate skattesatsen, men i verste fall kan man oppleve en velferdsdrevet *immigrasjon* og en skattedrevet *emigrasjon*. Dette poenget bør imidlertid ikke overdrives, siden ”analysen” er såpass overflatisk.

5.3.3 Politisk umulig

Til slutt kan man innvende at borgerlønn er en idé som aldri vil kunne vinne politisk oppslutning. Selv om både parasittinnvendingen og umulighetsteoremet skulle kunne gjendrikes av akademikere og andre teoretisk orienterte, vil den pedagogiske oppgaven å overbevise et stort nok antall av velgere kunne bli uoverstigelig. De intuitive motforestillingerne mot prinsippene i borgerlønnssystemet er så sterke og åpenbare at man kan diskutere om det er særlig lurt av et politisk parti å gjøre reformen til en del av sin politiske plattform. Å velge å gjøre det, vil være å stille rimelig store krav til de medlemmene i organisasjonen som skal ut blant velgerne og argumentere for systemet. Et annet problem når det gjelder politisk oppslutning, er det betydelige ideologiske spennet hos gruppen av borgerlønnstilhengere (se avsnitt 3.1), og ifølge Fitzpatrick vil dette være det største hinderet ved en eventuell innføring av borgerlønn (Fitzpatrick, 1999, s. 69).

Dette ideologiske spennet er muligens bra for omfanget av diskusjonen omkring borgerlønn, men vil antagelig bli et problem den dagen prinsippet eventuelt skal realiseres. Om borgerlønnstilhengere i Norge skal greie å vinne oppslutning om reformen, må man presentere den som en del av en ideologisk plattform. En markedsføring av borgerlønn som en selvstendig fornyelse av velferdsstaten, uten noen bestemt politisk forankring, vil sannsynligvis medføre at systemet forblir en skrivebordstanke.

At partiet Venstre nærmest er i ferd med å gjøre borgerlønn til sin egen politiske merkevare, skulle derfor tilsi at sjansene for en økende tilslutning til reformen er større i Norge enn i mange andre land.

6. Avslutning og konklusjon

Denne oppgaven har vært et forsøk på å beskrive hva borgerlønn er, hva som er bakgrunnen for ideen, hvorfor mange mener forslaget er verdt å studere nærmere og hvorfor vel så mange avviser det. Blant de positive virkningene borgerlønn forventes å ha, er særlig effektene i arbeidsmarkedet blitt fremhevet. Dette gjelder spesielt effektene knyttet til fjerning/redusering av de såkalte fattigdoms- og arbeidsledighetsfellene, samt at arbeidsmarkedet antas å bli mer fleksibelt.

Hovedinnsigelsene mot systemet, er det som kan kalles for henholdsvis parasittinnvendingen og umulighetsteoremet. Det har også blitt påpekt at en borgerlønn antagelig vil medføre en generell omfordeling fra høyinntekts- til lavinntektsgrupper. Omfanget av denne omfordelingen vil imidlertid avhenge av den praktiske utformingen ved en eventuell implementering av borgerlønn.

En konklusjon om hvorvidt dette er en reform man bør gjennomføre eller ikke, vil i stor grad avhenge av hva man tror om de faktorene som i dag er ukjente. Det er rett og slett en del ting man i dag ikke vet, ting som både er avgjørende for om en borgerlønn er ønskelig og om hvorvidt den er gjennomførbar. Som nevnt i avsnitt 2.2.1 er det vanskelig å basere antagelser på empiri man har i dag, siden denne ofte er fokusert på marginalbetraktninger, og ikke såpass store omveltninger som en innføring av borgerlønn vil innebære. Blant annet må man vite mer om hvordan arbeidstilbudet vil påvirkes av at full fritid blir et reelt alternativ for alle; man ønsker å vite *hvem* som vil arbeid mer og *hvem* som vil arbeide mindre; hvilke effekter avskaffelsen av minstelønnsordningene (eventuelt) vil ha og hvor stor gevinsten blir ved å redusere fattigdoms- og ledighetsfellene. Videre bør man vite hvorvidt strukturendringene i arbeidsmarkedet gir forskjellige endringer i forskjellige sektorer; hvordan fagbevegelsens forventede svekkelse innvirker på økonomien og hvordan endringene i insentivene innad i husholdningene slår ut på yrkesdeltagelsen til dem som i dag jobber minst. Det er ekstra viktig å kunne si noe om dette i Norge, siden vår økonomi er mer sårbar for reduksjoner i arbeidstilbudet enn de fleste andre. I tillegg er det ønskelig med en bred diskusjon om hvorvidt borgerlønn, uavhengig av dens kostnader, prinsipielt sett er

rettferdig eller ei. Dette er et tema som i denne oppgaven har fått mindre plass enn det fortjener.

En enkel summering av argumentene for og imot borgerlønn, vil antagelig vise en plusside som er mer omfattende enn minussiden. Det som imidlertid er tilhengers problem, er at to av innvendingene er såpass tunge at vekten svinger tilbake, og det er derfor viktig at man greier å fremlegge empiri som viser at usikkerhetsmomentene ovenfor går i favør av en borgerlønn. Mange av tilhengerne mener at man må gjøre dette ved hjelp av lokale, mikroempiriske eksperimenter, mens andre mener at en gradvis innføring av en økende borgerlønn vil avdekke hvordan individene i økonomien responderer.

Som denne oppgaven forhåpentligvis har begrunnet, er forslaget om en borgerlønn til alle en idé som fortjener å bli tatt alvorlig. Dette innebærer at man bør forsøke å opparbeide kunnskap om de effektene man i dag ikke har tilstrekkelig oversikt over.

Usikkerhetsmomentene er såpass omfattende og avgjørende, spesielt i forhold til parasittinnvendingen og umulighetsteoremet, at mangelen på empiri kan hevdes å skyve bevisbyrden over på tilhengerne av reformen.

Litteraturliste

Aaberge, Rolf, Ugo Colombino og Steinar Strøm (2001): *Can We Bake A Bigger Cake, And Eat More Equal Slices Too? Preliminary Version.*

Aftenposten, morgen, 22.12.2002, s. 2: "Uføre som vil ut i jobb taper penger".

Alstott, Anne (2001): "GOOD FOR WOMEN" I: *What's wrong with a free lunch?* Joshua Cohen og Joel Rogers (eds.). Boston, Mass. : Beacon Press, 2001.

Anderson, Elisabeth (2001): "OPTIONAL FREEDOMS" I: *What's wrong with a free lunch?* Joshua Cohen og Joel Rogers (eds.). Boston, Mass. : Beacon Press, 2001.

Atkinson, Anthony B. (1995): *Public Economics in Action. The Basic Income/Flat Tax Proposal.* Oxford: Clarendon Press. (The Lindahl lectures.)

Barry, Brian (1996): *Real Freedom and Basic Income.* **Journal of Political Philosophy** 5 (3), 1996, 242-276.

Basicincome. URL: <http://www.basicincome.org>. [Lesedato 25.02.02]

Clark, Charles M.A, Catherine Kavanagh (1996): *Basic Income, Inequality, and Unemployment: Rethinking the Linkage between Work and Welfare.* **Journal of Economic Issues**, 30, 1996, s. 399-406.

Dagbladet, 29.10.01: "Reis jorda rundt på statens regning".

Fitzpatrick, Tony (1999) : *Freedom and Security. An Introduction to the Basic Income Debate.* Basingstoke : Macmillan.

Groot, Loek F.M. (1999): *Basic Income and Unemployment.* Amsterdam: Netherlands School for Social and Economic Policy Research. (I serie: Balancing the welfare state.)

HISTORICALNOTES. URL:<http://www.etes.ucl.ac.be/bien/basicinchoricalnotes.html> [Lesedato: 25.02.02]

Kildal, Nanna (2000): *Workfare policies and the Scandinavian welfare model.* Paper presented at the the Basic Income European Network 8th Congress Berlin, 6.-7. October 2000.

Nobel. URL: <http://www.etes.ucl.ac.be/bien/nobel.htm>[Lesedato: 25.02.02]

Rothschild, Emma (2001): "SECURITY AND LAISSEZ-FAIRE" I: *What's wrong with a free lunch?* Joshua Cohen og Joel Rogers (eds.). Boston, Mass. : Beacon Press, 2001.

Røed, Knut og Steinar Strøm (2002): *Progressive taxes and the Labour Market- Is the Trade-Off between Equality and Efficiency Inevitable?* **Journal of Economic Surveys**, volum 16, nr. 1, s. 77-110.

Simon, Herbert A. (2001): "UBI AND THE FLAT TAX" I: *What's wrong with a free lunch?* Joshua Cohen og Joel Rogers (eds.). Boston, Mass. : Beacon Press, 2001.

Usbig. <http://www.widerquist.com/usbig/index.html>[Lesedato 14.11.01]

Van der Veen, Robert J. (1997): *Real Freedom and Basic Income: Comment on Brian Barry.* **The Journal of Political Philosophy**, 5 (1997): 274-286.

-
- Van Parijs, Philippe (1995):** *Real Freedom for All. What (if anything) Can Justify Capitalism?* **Oxford: Clarendon Press. (Oxford Political Theory).**
- Van Parijs, Philippe(1997):** *Reciprocity and the Justification of an Unconditional Basic Income. Reply to Stuart White.* **Political Studies (1997), XLV, 327-330.**
- Van Parijs, Philippe(2000):** *Basic Income: a simple and powerful idea for the 21st Century.*
<http://www.etes.ucl.ac.be/BIEN/Basicdetailedpresent.html>
- Van Parijs, Philippe(2001):** “A BASIC INCOME FOR ALL”. I: *What's wrong with a free lunch?* **Joshua Cohen and Joel Rogers (eds.). Boston, Mass. : Beacon Press, 2001.**
- Velferd (2000/4),** tidsskrift, s. 14-18
- Venstre.** URL: <http://www.venstre.no> [høst 2001]
- Viumdal, Jan-Kristian (2002):** “Aetats uverdige regler”. I: **Aftenposten, morgen, 03.02.2002**
- White, Stuart(1997):** *Liberal Equality, Exploitation, and the Case for an Unconditional Basic Income.* **Political Studies (Oxford) 45 (2), June 1997, pp. 312-326.**
- White, Stuart (2002):** “Fair Reciprocity and Basic Income” **Forthcoming : Real Libertarianism Reassessed. Essays on Van Parijs.** **Andrew Reeve & Andrew Williams eds, London: Palgrave, 2002.**
- Widerquist, Karl (1999):** *Reciprocity and the Guaranteed Income.* **Politics and Society 33 (3), September 1999.**
- Øyen, Else (1981):** “Hva er garantert minsteinntekt?” I: *GMI : garantert minsteinntekt i Norge.* **Else Øyen (red.). Oslo, Universitetsforlaget.**